

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor enkele economische, administratieve en juridische opleidingen, 1998-2002

Citation for published version (APA):

Smits, W., & Delmee, J. (1998). *Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor enkele economische, administratieve en juridische opleidingen, 1998-2002*. Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Faculteit der Economische Wetenschappen. ROA Reports No. 11
<https://doi.org/10.26481/umarep.1998011>

Document status and date:

Published: 01/01/1998

DOI:

[10.26481/umarep.1998011](https://doi.org/10.26481/umarep.1998011)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

**Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor enkele
economische, administratieve en juridische
opleidingen, 1998-2002**

ROA-R-1998/11

W. Smits
J. Delmee

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt

Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
Universiteit Maastricht

Maastricht, november 1998

ISBN-90-5321-239-6
Sec98.115/WS

Inhoud

	Bladzijde
Voorwoord	i
1 Inleiding	1
2 Recente ontwikkelingen en actuele situatie	5
2.1 Inleiding	5
2.2 Werkenden met een economische of juridische opleidingsachtergrond	5
2.3 Schoolverlaters en recent afgestudeerden	9
2.4 Werkgelegenheidsstructuur van economisch, administratieve en juridische opleidingen	17
3 Toekomstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor economische, administratieve en juridische opleidingen	27
3.1 Inleiding	27
3.2 Verwachte vraag- en aanbodontwikkelingen 1998-2002	30
3.3 Verwachte knelpunten in de personeelsvoorziening, 1998-2002	35
4 Regionale knelpunten in de personeelsvoorziening	39
4.1 Inleiding	39
4.2 Regionale verdeling van de werkgelegenheid	40
4.3 Verwachte knelpunten naar regio	43
5 Conclusies	49
Literatuur	59
Bijlage 1 Opleidingstypen en opleidingen	61
Bijlage 2 Verbijzondering arbeidsmarktprognoses van ROA-opleidingstype naar opleiding	63
Bijlage 3 Indicator voor knelpunten per regio	67

Voorwoord

Uit het ROA-rapport *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002* komt naar voren dat er de komende jaren voor veel opleidingen knelpunten in de personeelsvoorziening te verwachten zijn. Met name bij opleidingen op HBO- en WO-niveau zullen de tekorten naar verwachting aanzienlijk zijn. Werkgevers zullen daarom steeds meer inspanning moeten leveren om personeel te vinden dat over de vereiste kwalificaties beschikt. De verwachte tekorten aan personen met een fiscaal-economisch of fiscaal-juridische opleiding waren aanleiding voor de Belastingdienst en het Ministerie van Financiën om het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt opdracht gegeven om onderzoek te doen naar de toekomstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt van enkele economische, administratieve en juridische opleidingen. In dit rapport worden de bevindingen van dit onderzoek beschreven.

1 Inleiding

Als gevolg van de krappe arbeidsmarkt ondervinden werkgevers steeds vaker knelpunten bij het werven van nieuw personeel. Oorzaak van deze situatie is enerzijds de gunstige economische ontwikkeling van de laatste jaren. Zo groeide de economie in 1997 met maar liefst 3,4%. Het aantal banen nam dat jaar toe met 190 duizend (CBS, 1998). Anderzijds neemt door de toenemende vergrijzing de uitstroom van werkenden steeds meer toe, terwijl de arbeidsmarktinstroom van nieuwkomers juist steeds verder afneemt. Verwacht wordt dat deze ontwikkelingen zich ook de komende jaren zullen voortzetten (zie ROA, 1997a). Op diverse segmenten van de arbeidsmarkt worden daarom de komende jaren tekorten verwacht. De grootste tekorten zullen zich voordoen bij opleidingen op HBO- en WO-niveau. Maar ook bij veel opleidingen op MBO-niveau zullen tekorten gaan optreden. Werkgevers zullen daarom steeds meer inspanning moeten leveren om personeel te vinden dat over de vereiste kwalificaties beschikt. In dit rapport wordt specifiek ingegaan op de arbeidsmarktsituatie voor enkele economische, administratieve en juridische opleidingen die voor de Belastingdienst van belang zijn.

De arbeidsmarkt voor fiscaal-economische en fiscaal-juridische opleidingen kenmerkt zich door een sterke relatie tussen beroep en opleiding. De uitwijkmogelijkheden naar beroepen buiten het eigen beroepsdomein zijn voor afgestudeerden beperkt. Daar staat tegenover dat werkgevers in het betreffende domein weinig substitutiemogelijkheden tussen mensen met een uiteenlopende opleidingsachtergrond hebben. Op het moment dat er knelpunten ontstaan bij de fiscaal-economische en fiscaal-juridische opleidingen zijn de mogelijkheden om personen met een andere opleidingsachtergrond aan te trekken beperkt. Het is van groot belang om tijdig een duidelijk inzicht te krijgen in de middellange termijn ontwikkelingen voor deze opleidingen. In dit rapport zal een beeld worden geschetst van zowel de actuele situatie als de toekomstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor de economische, administratieve en juridische opleidingen die voor de Belastingdienst van belang zijn.

Opleidingen

Tabel 1.1 geeft een overzicht van de voor de Belastingdienst relevante economische, administratieve en juridische opleidingen die in dit rapport nader geanalyseerd zullen worden¹. De tabel geeft ook de ROA-opleidingstypen (zie Heijke, Matheeuwsen en Willems, 1998 en ROA, 1997a,b) waar deze opleidingen onder vallen. Gegevens uit het ROA Informatiesysteem Onderwijs-Arbeidsmarkt hebben altijd betrekking op *opleidingstypen*. Binnen een opleidingstype zijn opleidingen

1. In bijlage 1 wordt een koppeling gemaakt tussen deze opleidingen en de standaard opleidingenindeling (SOI) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

samengenomen die een grote overeenkomst hebben in de beroepenstructuur van de werkenden met de betreffende opleidingsachtergrond. Dat wil zeggen dat de opleidingen zich op een zelfde deelmarkt richten en dat werkgevers vaak substitueren tussen deze opleidingen. Over het algemeen zijn om die reden de verschillen in de arbeidsmarktpositie tussen de diverse opleidingen binnen een opleidingstype relatief gering. In dit rapport worden de gegevens wel zoveel mogelijk op het niveau van de individuele opleidingen gepresenteerd. In een aantal gevallen is dit niet goed mogelijk, bijvoorbeeld omdat een onderscheid tussen de opleidingen op inhoudelijke gronden niet goed te maken is of omdat de gebruikte databronnen het niet toelaten. In deze gevallen worden de gegevens op het niveau van de ROA-opleidingstypen gepresenteerd.

Tabel 1.1
De voor de belastingdienst relevante opleidingen

MBO

MBO/LLW administratie

MBO economisch juridisch
MBO bedrijfsadministratie

HBO

HBO accountancy en bedrijfseconomie

HBO accountancy
HBO bedrijfseconomie
HBO fiscale economie

HBO bedrijfskunde

HBO management, economie en recht

WO

WO econom(etr)ie

WO fiscale economie
WO bedrijfseconomie

WO accountancy en belastingen

WO accountancy
WO fiscaal recht

WO rechten en bestuurskunde
WO Nederlands recht

De MBO-opleidingen die van belang zijn voor de Belastingdienst zijn MBO economisch juridisch en MBO bedrijfsadministratie. Beide opleidingen vallen onder het opleidingstype *MBO/LLW administratie*. Binnen dit opleidingstype vallen overigens ook enkele leerlingwezen en korte MBO-opleidingen. Meestal is het op basis van de beschikbare databronnen niet mogelijk deze opleidingen te onderscheiden van de

lange MBO-opleidingen. Waar mogelijk wordt dit onderscheid in de tabellen gemaakt. Op HBO-niveau zal worden gekeken naar de opleidingen HBO accountancy, HBO bedrijfseconomie, HBO fiscale economie en HBO management, economie en recht. De laatstgenoemde valt onder het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* en de overige opleidingen onder *HBO accountancy en bedrijfseconomie*. Belangrijke universitaire opleidingen voor de belastingdienst zijn WO fiscale economie, WO bedrijfseconomie, WO accountancy, WO fiscaal recht en WO Nederlands recht.

Databronnen

Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende databronnen. Gegevens over vraag- en aanbodontwikkelingen zijn afkomstig uit het ROA Informatiesysteem Onderwijs-Arbeidsmarkt (zie ROA, 1997a,b). Deze gegevens zijn geactualiseerd voor de periode 1998-2002 en waar mogelijk verbijzonderd naar de in tabel 1.1 onderscheiden opleidingen. Gegevens over de recente ontwikkeling en actuele situatie die betrekking hebben op alle werkenden met een bepaalde opleidingsachtergrond zijn gebaseerd op de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Vanwege de onzekerheidsmarges waarmee de EBB-cijfers zijn omgeven geldt een ondergrens voor het aantal personen dat in de tabellen gepubliceerd mag worden. Als het aantal personen in een bepaalde categorie minder is dan 2.500 werkenden staat in de tabellen een '-'. Verder kunnen in de EBB een aantal opleidingen niet afzonderlijk worden onderscheiden. Dat geldt voor de opleidingen HBO management, economie en recht, WO fiscale economie en WO bedrijfseconomie. In de tabellen staat bij deze opleidingen dan een '+'. Informatie over recent afgestudeerden is afkomstig uit de schoolverlatersenquêtes RUBS, HBO-Monitor en WO-Monitor 1997. In deze enquêtes zijn de schoolverlaters ongeveer anderhalf jaar na afstuderen schriftelijk geënquêteerd. De enquêtes bevatten onder andere vragen naar de huidige arbeidsmarktpositie, het beroep waarin schoolverlaters werkzaam zijn en de salariering (zie ook ROA 1998a,b). Bij het gebruik van deze data geldt een ondergrens van 15 personen per categorie in de steekproef. Afgestudeerden van de opleidingen WO fiscaal recht, WO accountancy en WO Nederlands recht zijn niet of in onvoldoende mate geënquêteerd. Voor deze opleidingen worden daarom geen gegevens over recent afgestudeerden gepresenteerd.

Opzet

Het rapport is verder als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt een beeld gegeven van de actuele situatie en recente ontwikkelingen. Eerst wordt ingegaan op de situatie voor alle werkenden met de betreffende opleidingsachtergrond. Vervolgens wordt de specifieke arbeidsmarktpositie van de recent afgestudeerden belicht. Ten slotte wordt in dit hoofdstuk het karakter van het marksegment van de onder-

scheiden economische, administratieve en juridische opleidingen geanalyseerd. Hoofdstuk 3 bespreekt de verwachte arbeidsmarktontwikkelingen voor de periode 1998-2002. Op basis van de verwachte vraag- en aanbodontwikkelingen wordt een indicatie gegeven van de knelpunten die de komende jaren bij de verschillende opleidingen worden verwacht. In hoofdstuk 4 wordt vervolgens een beeld gegeven van de verwachte regionale knelpunten in de personeelsvoorziening. Hierbij wordt met name onderscheid gemaakt tussen de randstad en de rest van Nederland. Ten slotte worden in hoofdstuk 5 de belangrijkste resultaten van het rapport samengevat en enkele conclusies getrokken.

2 Recente ontwikkelingen en actuele situatie

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal een beeld worden gegeven van de recente ontwikkelingen en de actuele situatie op de arbeidsmarkt van de voor de Belastingdienst relevante economische, administratieve en juridische opleidingen. Eerst zal in paragraaf 2.2 worden gekeken naar de werkenden met een dergelijke opleidingsachtergrond. Nagegaan zal worden hoe de werkgelegenheid zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld. Ook wordt ingegaan op kenmerken van werkenden zoals leeftijdsopbouw en geslacht. In paragraaf 2.3 zal vervolgens de positie van de recent afgestudeerden van deze opleidingen worden geschetst. Er zal worden ingegaan op zaken als werkloosheid, baancharacteristieken en beloning. Ten slotte zal in paragraaf 2.4 het karakter van het marktsegment worden geanalyseerd. Daarbij zal worden gekeken naar zowel de bedrijfssector als beroepsstructuur van de werkgelegenheid. Hierbij zal ook expliciet worden ingegaan op de marktaandelen van de non-profit sector bij de onderscheiden opleidingen.

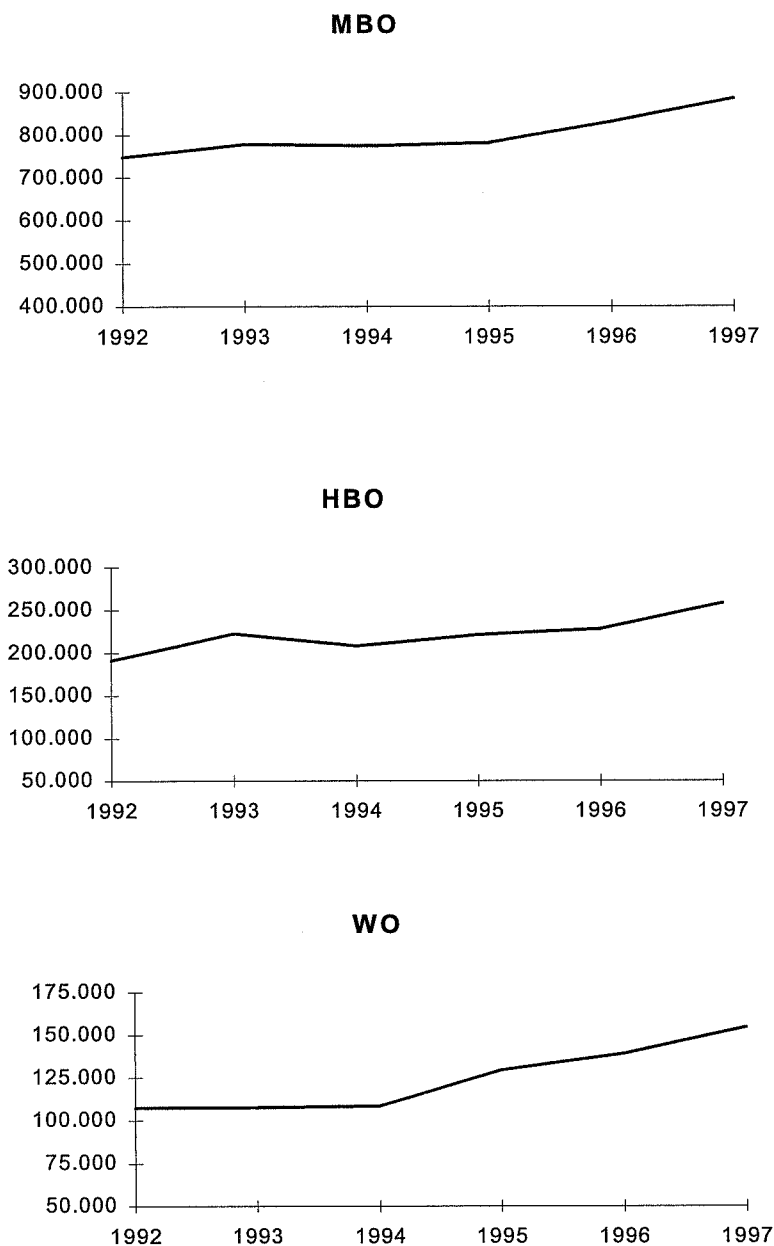
2.2 Werkenden met een economische of juridische opleidingsachtergrond

Het aantal werkenden met een economische en/of juridische opleidingsachtergrond is de laatste jaren sterk toegenomen zoals blijkt uit figuur 2.1. De figuur geeft de ontwikkeling van het aantal werkenden met een economische, administratieve of juridische opleidingsachtergrond naar opleidingsniveau. De sterkste toename van het aantal werkenden deed zich voor onder universitair opgeleiden. Tussen 1992 en 1997 nam de werkgelegenheid met maar liefst 44% toe. Dit is aanzienlijk hoger dan de totale werkgelegenheidsgroei voor universitair opgeleiden die in die periode 30% bedroeg. Ook bij het MBO en HBO ligt de groei van de werkgelegenheid voor de economische, administratieve en juridische opleidingen, die tussen 1992-1998 respectievelijk 18% en 20% bedroeg, boven de totale werkgelegenheidsgroei voor de betreffende opleidingsniveaus (respectievelijk 15% en 20%). Het toenemende werkgelegenheidsaandeel van economische opleidingen is onder meer een gevolg van de snelle groei van de zakelijke dienstverlening gedurende de afgelopen jaren.

Tabel 2.1 geeft het gemiddeld aantal werkenden met een economische, administratieve en/of juridische opleidingsachtergrond voor de in dit rapport onderscheiden opleidingen. Van alle werkenden met een economische opleiding op MBO-leerlingwezen-niveau heeft 35% een opleiding gevolgd binnen het opleidingstype *MBO/LLW administratie*. Binnen dit opleidingstype heeft een groot aantal (ruim 114.000) een opleiding bedrijfsadministratie. Het aantal werkenden met een economisch-juridische opleiding op MBO niveau is relatief gering en bedraagt slechts 15.500.

Figuur 2.1

Ontwikkeling van het aantal werkenden met een economisch, administratieve of juridische opleidingsachtergrond naar opleidingsniveau, 1992-1997

Ongeveer een kwart van de werkenden met een economische en of juridische opleidingsachtergrond op HBO-niveau valt binnen het opleidingstype *HBO accountancy*

en *bedrijfseconomie*. Daarvan heeft het merendeel een opleiding *accountancy* (29.000 werkenden) of *bedrijfseconomie* (24.500 werkenden) gevolgd. Er zijn slechts 4.500 werkenden met een HBO-opleiding *fiscale economie*. Verder heeft bijna 30% van de werkenden met een economische opleiding op HBO-niveau een opleiding gevolgd die binnen het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* valt. Binnen dit opleidingstype valt onder andere de opleiding *management, economie en recht*. Deze opleiding kan op basis van de standaard opleidingenindeling (SOI) van het CBS echter niet worden onderscheiden van de overige bedrijfskundige opleidingen.

Tabel 2.1
Aantal werkenden per opleidingstype en -richting, gemiddelde 1996-1997

Opleiding	aantal werkenden
Totaal MBO economisch, administratief, juridisch	857.000
<i>MBO/LLW administratie</i>	297.000
MBO economisch-juridisch	15.500
MBO bedrijfsadministratie	114.500
Totaal HBO economisch, administratief, juridisch	242.500
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	60.500
HBO accountancy	29.000
HBO bedrijfseconomie	24.500
HBO fiscale economie	4.500
<i>HBO bedrijfskunde</i>	67.000
HBO management, economie en recht	+
Totaal WO economisch, administratief, juridisch	146.500
<i>WO econom(etr)ie</i>	44.500
WO bedrijfseconomie	+
WO fiscale economie	+
<i>WO accountancy en belastingen</i>	17.500
WO accountancy	4.000
WO fiscaal recht	5.500
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>	62.000
WO Nederlands recht	29.500
+ Opleiding kan hier niet afzonderlijk worden onderscheiden	

Bron: CBS/ROA

Ruim 40% van de werkenden met een economische en/of juridische opleiding op universitair niveau valt binnen het opleidingstype *WO rechten en bestuurskunde*, 30% binnen het opleidingstype *WO Econom(etr)ie* en 12% binnen het opleidingstype *WO accountancy en belastingen*. Binnen het laatste opleidingstype onderscheiden we de opleidingen *fiscaal recht* (5.500 werkenden) en *accountancy* (4.500 werkenden). Bij *accountancy* gaat het om de postdoctorale (NIVRA) opleiding tot register-accountant. Binnen het opleidingstype *WO econom(etr)ie* zijn we met name geïnte-

resseerd in de afstudeerrichtingen bedrijfseconomie en fiscale economie. Ook deze opleidingen kunnen op basis van de SOI niet afzonderlijk worden onderscheiden.

Tabel 2.2
Percentage vrouwen per opleidingstype en -richting, gemiddelde 1996-1997

Opleiding	%
<i>MBO/LLW administratie</i>	42
MBO economisch-juridisch	38
MBO bedrijfsadministratie	37
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	17
HBO accountancy	11
HBO bedrijfseconomie	23
HBO fiscale economie	-
<i>HBO bedrijfskunde</i>	27
HBO management, economie en recht	+
<i>WO econom(etr)ie</i>	16
WO bedrijfseconomie	+
WO fiscale economie	+
<i>WO accountancy en belastingen</i>	-
WO accountancy	-
WO fiscaal recht	-
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>	38
WO Nederlands recht	42
Totaal (alle werkenden)	38
+ opleiding kan hier niet afzonderlijk worden onderscheiden	
- onvoldoende waarnemingen beschikbaar	

Bron: CBS/ROA

Het percentage vrouwen ligt bij de onderscheiden opleidingstypen op MBO-niveau rond het gemiddelde van 38% zoals blijkt uit tabel 2.2. Bij de opleidingstypen op HBO- en WO-niveau ligt het percentage vrouwen aanzienlijk lager dan gemiddeld. Zo is van alle werkenden die een opleiding hebben die valt binnen het opleidings-type *HBO accountancy en bedrijfseconomie* slechts 17% vrouw. Overigens zijn hier ook verschillen tussen de verschillende opleidingen die tot dit type worden gerekend. Onder werkenden met een opleiding bedrijfseconomie zijn relatief meer vrouwen dan onder werkenden met een accountancy-opleiding. Ten slotte ligt bij *WO rechten en bestuurskunde* het percentage vrouwen rond het landelijk gemiddelde.

Tabel 2.3 gaat in op de leeftijdsopbouw van werkenden. Inzicht in de leeftijdsopbouw van werkenden met een bepaalde opleidingsachtergrond is onder meer van belang voor het bepalen van de toekomstige uitstroom van werkenden vanwege pensionering. In Nederland is gemiddeld 28 procent van de werkenden jonger dan

30 jaar en 16 procent ouder dan 50 jaar. De leeftijdsopbouw van werkenden die vallen binnen de onderscheiden opleidingstypen op MBO- en HBO-niveau is over het algemeen wat jonger. Opvallend is met name HBO bedrijfseconomie. Van alle werkenden met deze opleidingsachtergrond is bijna de helft jonger dan 30 jaar. De leeftijdsopbouw van werkenden met een opleiding HBO accountancy lijkt overigens wel wat ouder dan gemiddeld. Bij deze opleiding is slechts iets meer dan 20% van de werkenden jonger dan 30 jaar. Dit geldt tevens voor de opleidingen die vallen binnen het opleidingstype *WO rechten en bestuurskunde*.

Tabel 2.3

Percentage jongeren (15-29 jaar) en ouderen (50-64 jaar) per opleidingstype en -richting, gemiddelde 1996-1997

Opleiding	jongeren %	ouderen %
<i>MBO/LLW administratie</i>	35	15
MBO economisch-juridisch	28	-
MBO bedrijfsadministratie	35	12
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	34	17
HBO accountancy	21	24
HBO bedrijfseconomie	49	-
HBO fiscale economie	-	-
<i>HBO bedrijfskunde</i>	35	11
HBO management, economie en recht	+	+
	11	
<i>WO econom(etr)ie</i>	33	15
WO bedrijfseconomie	+	+
WO fiscale economie	+	+
<i>WO accountancy en belastingen</i>	-	19
WO accountancy	-	-
WO fiscaal recht	-	-
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>	23	12
WO Nederlands recht	21	12
Totaal (alle werkenden)	28	16
+ opleiding kan hier niet afzonderlijk worden onderscheiden		
- onvoldoende waarnemingen beschikbaar		

Bron: CBS/ROA

2.3 Schoolverlaters en recent afgestudeerden

In deze paragraaf wordt gekeken naar de arbeidsmarktpositie van de recent afgestudeerden van economische, administratieve en juridische opleidingen anderhalf jaar na het beëindigen van de opleiding. Zoals gezegd zijn voor de opleidingen WO accountancy, WO fiscaal recht en WO Nederlands recht nog geen vergelijkbare cijfers beschikbaar. Deze opleidingen moeten hier daarom meestal buiten beschouwing worden gelaten. Voor de opleiding WO fiscaal recht wordt wel af en toe verwezen naar studies van Elsevier/SEO (zie van Berkhout en Webbink, 1997 en Berk-

hout, 1998). Uit tabel 2.4 blijkt dat de werkloosheid in 1997 voor de meeste onderscheiden opleidingen erg laag is. De werkloosheid onder afgestudeerden van de opleiding fiscale economie op zowel universitair als HBO-niveau is bijvoorbeeld nihil. Bij de andere HBO- en WO-opleidingen varieert de werkloosheid van 1 tot 2 procent. Uit genoemde Elsevier/SEO studie blijkt dat in 1997 ook het percentage werkzoekenden onder afgestudeerden van de opleiding WO fiscaal juridisch nihil is². Alleen onder schoolverlaters van de onderscheiden opleidingen op MBO-niveau is de werkloosheid nog relatief hoog. Opvallend hoog is daar met name de werkloosheid onder schoolverlaters van de MBO opleiding economisch-juridisch.

Tabel 2.4

Percentage recent afgestudeerden dat anderhalf jaar na afstuderen als werkloos geregistreerd staat, 1997

Opleiding	%
<i>KMBO administratie</i>	2
KMBO bedrijfsadministratie	2
<i>MBO administratie</i>	6
MBO economisch-juridisch	17
MBO bedrijfsadministratie	5
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	1
HBO accountancy	1
HBO bedrijfseconomie	2
HBO fiscale economie	0
<i>HBO bedrijfskunde</i>	2
HBO management, economie en recht	2
<i>WO econom(etr)ie</i>	2
WO bedrijfseconomie	1
WO fiscale economie	0

Bron: ROA (RUBS/HBO-monitor/WO-monitor)

De meeste schoolverlaters blijken ook vrij snel een baan te hebben gevonden. Tabel 2.5 laat zien dat het percentage dat na afstuderen langer dan 3 maanden werkloos is geweest onder HBO'ers en WO'ers minimaal is. Slechts 2% van de afgestudeerden van een HBO opleiding accountancy is bijvoorbeeld langer dan 3 maanden werkloos geweest. Bij de andere onderscheiden HBO- en WO-opleidingen ligt dat percentage weliswaar iets hoger maar alleen bij WO bedrijfseconomie komt het boven de 10% uit. Schoolverlaters van de administratieve opleidingen op KMBO en MBO niveau blijken wel vaker wat langer werkloos te zijn geweest. Bij de opleiding

2. Het gaat dan echter om afgestudeerden uit het studiejaar 1994-1995 terwijl de cijfers in tabel 2.4 betrekking hebben op afgestudeerden uit het studiejaar 1995-1996. Van de afgestudeerden uit het studiejaar 1995-1996 was begin 1998 3% werkzoekend.

MBO economisch-juridisch is bijvoorbeeld meer dan een kwart van de schoolverlaters langer dan 3 maanden werkloos geweest.

Tabel 2.5

Percentage recent afgestudeerden dat langer dan 3 maanden werkloos is geweest na afstuderen, 1997

Opleiding	%
<i>KMBO administratie</i>	22
KMBO bedrijfsadministratie	22
<i>MBO administratie</i>	12
MBO economisch-juridisch	26
MBO bedrijfsadministratie	9
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	5
HBO accountancy	2
HBO bedrijfseconomie	5
HBO fiscale economie	8
<i>HBO bedrijfskunde</i>	9
HBO management, economie en recht	6
<i>WO econom(etr)ie</i>	11
WO bedrijfseconomie	11
WO fiscale economie	3

Bron: ROA (RUBS/HBO-monitor/WO-monitor)

Hoewel schoolverlaters dus snel werk vinden, blijkt uit tabel 2.6 dat nogal wat schoolverlaters werkzaam zijn in een baan waarvoor een lager opleidingsniveau is vereist dan het niveau dat ze feitelijk bezitten³. Rond de 40% van de schoolverlaters van een economisch-administratieve opleiding op KMBO of MBO niveau zegt werkzaam te zijn in een baan onder het eigen opleidingsniveau. Ook bij de onderscheiden opleidingen op HBO- en WO-niveau komt veel onderbenutting voor. Bij afgestudeerden van een HBO-opleiding accountancy komt onderbenutting echter zelden voor. Slechts 8% van de afgestudeerden geeft aan dat een lager niveau dan HBO-niveau voor hun functie werd vereist. Eveneens opvallend is dat hoewel bijna de helft van alle afgestudeerden van het opleidingstype *WO econom(etr)ie*, werkzaam is onder WO-niveau dit percentage bij afgestudeerden van de opleiding fiscale economie ongeveer 20% is. Ter vergelijking: uit Berkhout en Webbink (1997) blijkt dat in 1997 ongeveer 15% van de recent afgestudeerde fiscaal juristen op een lager niveau dan WO-niveau werkzaam is.

3. In de enquête wordt aan schoolverlaters gevraagd welk opleidingsniveau en welke opleidingsrichting volgens hun werkgevers vereist is voor hun huidige functie.

Tabel 2.6

Percentage recent afgestudeerden dat werkzaam is een beroep onder het eigen opleidingsniveau, 1997

Opleiding	%
<i>KMBO administratie</i>	43
KMBO bedrijfsadministratie	43
<i>MBO administratie</i>	40
MBO economisch-juridisch	40
MBO bedrijfsadministratie	32
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	17
HBO accountancy	8
HBO bedrijfseconomie	19
HBO fiscale economie	18
<i>HBO bedrijfskunde</i>	25
HBO management, economie en recht	31
<i>WO econom(etr)ie</i>	46
WO bedrijfseconomie	51
WO fiscale economie	21

Bron: ROA (RUBS/HBO-monitor/WO-monitor)

Het is ook mogelijk dat een baan niet goed aansluit qua richting. Tabel 2.7 geeft het percentage schoolverlaters en recent afgestudeerden dat aangeeft dat voor hun functie een andere dan hun eigen vakrichting werd vereist. Opnieuw blijkt dat het voor schoolverlaters op MBO-niveau wat moeilijker is om een baan te vinden die goed aansluit op hun opleiding. Ongeveer de helft van alle MBO-schoolverlaters die een administratieve KMBO of MBO opleiding hebben gevolgd heeft een baan buiten de eigen vakrichting. Bij MBO economisch-juridisch is dat zelfs tweederde van alle schoolverlaters. Met uitzondering van het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* komt het bij recent afgestudeerden van de beschouwde opleidingstypen op HBO- en WO-niveau veel minder vaak voor dat men werk heeft dat qua richting niet goed aansluit op de gevolgde opleiding. Ook nu blijkt dat met name degenen die een HBO-opleiding accountancy hebben gevolgd nauwelijks moeite hebben om passend werk te vinden. Slechts 3% van de afgestudeerden met deze opleidingsachtergrond is werkzaam in een beroep waarvoor geen accountants-opleiding vereist is. Verder valt op dat hoewel afgestudeerden van opleidingen die vallen binnen het opleidingstype *WO econom(etr)ie* relatief vaak onder hun niveau werkzaam zijn, ze in de regel wel werk hebben dat qua richting goed aansluit.

Uit onderstaande gegevens over schoolverlaters en recent afgestudeerden met betrekking tot werkloosheid en aansluiting beroep en opleiding blijkt dat er in enkele gevallen duidelijke verschillen in arbeidsmarktpositie bestaan tussen opleidingen die tot eenzelfde opleidingstype worden gerekend. Zo is de arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden van de accountancy opleidingen op HBO-niveau beter dan

die van afgestudeerden van de opleidingen bedrijfseconomie en fiscale economie. De werkloosheid onder de afgestudeerden van de accountancy opleidingen is lager en ze zijn minder vaak onder hun niveau en buiten de eigen vakrichting werkzaam.

Tabel 2.7

Percentage recent afgestudeerden dat werkzaam is in een beroep buiten de eigen vakrichting, 1997

Opleiding	%
<i>KMBO administratie</i>	50
KMBO bedrijfsadministratie	50
<i>MBO administratie</i>	50
MBO economisch-juridisch	67
MBO bedrijfsadministratie	44
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	15
HBO accountancy	3
HBO bedrijfseconomie	17
HBO fiscale economie	14
<i>HBO bedrijfskunde</i>	35
HBO management, economie en recht	42
<i>WO econom(etr)ie</i>	23
WO bedrijfseconomie	23
WO fiscale economie	16

Bron: ROA (RUBS/HBO-monitor/WO-monitor)

De gegevens hebben echter betrekking op de actuele situatie. Om na te gaan of de gevonden verschillen structureel zijn is in een eerdere studie voor de onderscheiden opleidingen op HBO-niveau gekeken naar verschillen in arbeidsmarktpositie over de periode 1991-1997⁴. Op basis van gegevens over deze periode is een indicator opgesteld voor de verschillen in arbeidsmarktpositie. De resultaten hiervan zijn te vinden in Smits en Borghans (1998).

Uit genoemde studie blijkt dat de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van de HBO-opleiding accountancy inderdaad structureel beter is dan bij de overige opleidingen binnen het opleidingstype. De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van HBO *bedrijfseconomie* lijkt juist minder goed dan gemiddeld. Afgestudeerden van de opleiding fiscale economie hebben niet structureel een betere of slechtere arbeidsmarktpositie dan gemiddeld. Dat geldt ook voor de HBO opleiding economie, management en recht.

4. Voor de onderscheiden MBO- en WO-opleidingen zijn geen betrouwbare gegevens beschikbaar voor deze gehele periode.

Een ander aspect van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en recent afgestudeerden is natuurlijk de beloning. Tabel 2.8 geeft het gemiddeld bruto maandloon van werkzame recent afgestudeerden in 1997. Uit de tabel blijkt dat het gemiddeld bruto maandloon voor geen van de onderscheiden opleidingsrichtingen erg hoog is ten opzichte van het gemiddelde voor het betreffende opleidingsniveau. Binnen het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfskunde* hebben afgestudeerden van de accountancy-opleidingen gemiddeld het hoogste loon en afgestudeerden van de opleiding fiscale economie het laagste loon. Ook binnen het opleidingstype *WO econom(etr)ie* blijken de lonen van afgestudeerden van de opleiding fiscale economie wat lager te liggen dan gemiddeld voor het opleidingstype het geval is. Dat laatste is met name opmerkelijk omdat in tabel 2.7 bleek dat deze afgestudeerden juist minder vaak dan gemiddeld in een baan onder WO-niveau werkzaam zijn. Verwacht mag worden dat er een positief verband bestaat tussen het niveau van het beroep en het loon.

Tabel 2.8
Gemiddeld bruto maandloon van recent afgestudeerden, 1997

Opleiding	Gemiddeld loon in guldens *	
<i>KMBO administratie</i>	1.796	(576)
KMBO bedrijfsadministratie	1.796	(576)
<i>MBO administratie</i>	2.260	(689)
MBO economisch-juridisch	2.125	(562)
MBO bedrijfsadministratie	2.155	(620)
MBO totaal	2.378	(1.079)
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	3.391	(935)
HBO accountancy	3.437	(560)
HBO bedrijfseconomie	3.389	(1.037)
HBO fiscale economie	3.219	(451)
<i>HBO bedrijfskunde</i>	3.458	(1.251)
HBO management, economie en recht	3.519	(2.063)
HBO totaal	3.538	(2.570)
<i>WO econom(etr)ie</i>	4.158	(1.358)
WO bedrijfseconomie	4.163	(1.434)
WO fiscale economie	3.941	(942)

* standaard deviatie tussen haakjes
Bron: ROA (RUBS/ HBO-monitor/WO-monitor)

Om een beter inzicht te krijgen in de factoren die van invloed zijn op het loon van recent afgestudeerden van de onderscheiden opleidingen is per opleidingstype een loonvergelijking geschat. Hierbij is het natuurlijke logaritme van het bruto uurloon als afhankelijke variabele genomen. Factoren die van invloed kunnen zijn op het loon zijn leeftijd, geslacht, de aansluiting tussen opleiding en beroep, etc. De tabellen 2.9 tot en met 2.12 geven de schattingsresultaten van de loonregressies per opleidings-

type. In elke loonvergelijking zijn daarnaast dummy-variabelen opgenomen voor de onderliggende opleidingen. De coëfficiënten bij deze dummy variabelen geven het procentuele verschil in bruto-uurloon tussen de betreffende opleiding en de opleiding die als referentie is genomen, gecorrigeerd voor de overige factoren die van invloed zijn op het loon.

Uit de tabellen blijkt dat bij alle onderscheiden opleidingstypen het effect van onderbenutting (dat wil zeggen, een baan onder het eigen opleidingsniveau) op het loon inderdaad negatief is, hoewel bij MBO administratie niet significant. Schoolverlaters die in een beroep werkzaam zijn dat qua richting niet op de gevolgde opleiding aansluit verdienen nooit significant minder. Verder liggen de lonen, gecorrigeerd voor andere factoren, in de randstad significant hoger dan in de rest van Nederland. Bij de opleidingstypen *HBO accountancy en bedrijfseconomie*, *HBO bedrijfskunde* en *WO econom(etr)ie* blijken de startsalarissen in de non-profit sector significant hoger dan in de profit sector.

Tabel 2.9
Schattingsresultaten van loonvergelijking voor schoolverlaters van MBO/LLW administratie, 1997

	coëfficiënt	t-waarde
leeftijd	0,05	8,12**
man	0,06	2,71**
allochtoon	0,07	1,36
onderbenutting	-0,04	-1,31
buiten eigen richting werkzaam	-0,04	-1,42
werk in randstad	0,06	2,56*
non-profit sector	0,04	1,03
deeltijd aanstelling	0,02	0,88
KMBO bedrijfsadministratie	-0,16	-4,20**
MBO economisch-juridisch	-0,03	-0,56
MBO bedrijfsadministratie	-0,05	-1,99*
MBO administratie overig	referentie	
constante	1,36	9,77**

$R^2 = 0,18$

$F = 13,74^{**}$

** = significant bij 1% niveau

* = significant bij 5% niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

Als we kijken naar loonverschillen tussen opleidingen binnen een opleidingstype dan blijkt uit tabel 2.9 dat, gecorrigeerd voor andere factoren die van invloed zijn op het loon, bij het opleidingstype *MBO/LLW administratie* bij de opleiding bedrijfsadministratie de lonen significant lager te liggen dan bij de overige opleidingen die binnen dit opleidingstype worden onderscheiden. Ook bij de opleiding economisch-juridisch is sprake van een iets lager loon maar het verschil is niet significant. Tabel 2.10 laat zien dat binnen *HBO accountancy en bedrijfseconomie* geen sprake is van

Tabel 2.10

Schattingsresultaten van loonvergelijking voor recent afgestudeerden van HBO accountancy en bedrijfseconomie, 1997

	coëfficiënt	t-waarde
leeftijd	0,02	4,64**
man	0,00	-0,18
allochtoon	0,02	0,21
onderbenutting	-0,07	-2,53*
buiten eigen richting werkzaam	-0,03	-1,12
werk in randstad	0,05	2,33*
non-profit sector	0,09	2,62**
deeltijd aanstelling	-0,07	-3,33**
deeltijdopleiding	0,20	3,77**
ervaring voor aanstelling	-0,01	-0,30
HBO accountancy	0,04	0,65
HBO bedrijfseconomie	0,0	10,26
HBO fiscale economie	referentie	
constante	2,41	18,71**

 $R^2 = 0,14$ $F = 15,08^{**}$

** = significant bij 1% niveau

* = significant bij 5% niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

Tabel 2.11

Schattingsresultaten van loonvergelijking voor recent afgestudeerden van HBO Bedrijfskunde, 1997

	coëfficiënt	t-waarde
leeftijd	0,02	6,09**
man	0,02	1,51
allochtoon	-0,08	-0,83
onderbenutting	-0,11	-7,07**
buiten eigen richting werkzaam	-0,01	-0,81
werk in randstad	0,04	2,60**
non-profit sector	0,11	4,93**
deeltijd aanstelling	-0,05	-3,26**
deeltijdopleiding	0,18	4,53**
ervaring voor aanstelling	0,03	2,36*
HBO agrarische bedrijfskundige		
opleidingsrichtingen	0,04	1,73
HBO technische bedrijfskunde	0,07	3,36**
HBO management, economie en recht	0,05	2,64**
HBO logistiek en economie	0,03	1,13
HBO bedrijfskunde overig	referentie	
constant	2,49	33,19**

 $R^2 = 0,27$ $F = 28,23$

** = significant bij 1% niveau

* = significant bij 5% niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

significante loonverschillen tussen de onderliggende opleidingen. Recent afgestudeerden van de opleiding HBO management, economie en recht blijken, indien er wordt gecorrigeerd voor overige factoren die van invloed zijn op het loon, wel significant meer te verdienen dan afgestudeerden van enkele andere opleidingen die binnen het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* worden onderscheiden (zie tabel 2.11). Tot slot laat tabel 2.12 zien dat de loonverschillen tussen de opleidingen die binnen *WO econom(etr)ie* worden onderscheiden niet zo groot zijn. Het loonverschil tussen recent afgestudeerden van de opleiding bedrijfseconomie en de opleiding fiscale economie is niet significant.

Tabel 2.13

Schattingsresultaten van loonvergelijking voor recent afgestudeerden van WO econom(etr)ie, 1997

	coëfficiënt	t-waarde
leeftijd	0,03	10,05**
man	-0,02	-1,25
allochtoon	0,01	0,14
onderbenutting	-0,07	-5,74**
buiten eigen richting werkzaam	-0,03	-1,83
werk in randstad	0,03	2,08*
non-profit sector	0,06	2,78**
deeltijd aanstelling	-0,10	-8,00**
deeltijddopleiding	0,21	3,99**
ervaring voor aanstelling	0,03	2,66**
WO algemene economie	0,00	0,13
WO bedrijfseconomie	referentie	
WO fiscale economie	-0,04	-0,97
WO econometrie en actuariaat	0,02	0,98
WO econom(etr)ie overig	0,05	2,10*
AIO	-0,48	-10,69**
constante	2,44	32,29**

$R^2 = 0,29$
 $F = 34,50$
 ** = significant bij 1% niveau
 * = significant bij 5% niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

2.4 Werkgelegenheidsstructuur van economisch, administratieve en juridische opleidingen

De werkgelegenheid naar bedrijfssector

Tabel 2.13 geeft een indicatie van de spreiding van de werkgelegenheid van de diverse economische, administratieve en juridische opleidingen. Naarmate de waarde van de spreidingsindex hoger is, is de werkgelegenheid van de betreffende opleiding over meer bedrijfssectoren gespreid (zie bijvoorbeeld Borghans, e.a., 1995). Uit de tabel blijkt dat er aanzienlijke verschillen in spreiding bestaan tussen de onderscheiden opleidingen. De opleiding MBO economisch-juridisch heeft bijvoorbeeld

een lage spreiding en de opleiding MBO bedrijfsadministratie een hoge spreiding. Bij de opleidingen die onder het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* vallen, varieert de spreiding van laag bij fiscale economie tot hoog bij bedrijfseconomie. Bij het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* is sprake van een hoge spreiding van de werkgelegenheid over de bedrijfssectoren. Dat geldt eveneens voor het opleidingstype *WO econom(etr)ie*. Tenslotte blijkt de werkgelegenheid bij opleidingen die vallen onder het opleidingstype *WO accountancy en belastingen* geconcentreerd in slechts enkele bedrijfssectoren.

Tabel 2.13

Uitwijkmogelijkheden naar verschillende bedrijfssectoren per opleiding gemiddelde 1996-1997

Opleiding	spreidingsindex	typering
<i>MBO/LLW administratie</i>	14,71	hoog
MBO economisch-juridisch	2,77	laag
MBO bedrijfsadministratie	14,59	hoog
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	6,69	gemiddeld
HBO accountancy	5,19	gemiddeld
HBO bedrijfseconomie	10,64	hoog
HBO fiscale economie	2,19	laag
<i>HBO bedrijfskunde</i>	17,85	erg hoog
HBO management, economie en recht	+	+
<i>WO econom(etr)ie</i>	11,49	hoog
WO bedrijfseconomie	+	+
WO fiscale economie	+	+
<i>WO accountancy en belastingen</i>	2,79	laag
WO accountancy	3,11	laag
WO fiscaal recht	2,69	laag
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>	4,76	gemiddeld
WO Nederlands recht	4,51	gemiddeld

+ Opleiding kan hier niet afzonderlijk worden onderscheiden

Bron: ROA

Tabel 2.14 laat vervolgens zien wat de belangrijkste bedrijfssectoren zijn voor de onderscheiden opleidingstypen. Deze tabel laat zien dat een groot deel van de werkgelegenheid is geconcentreerd in de zakelijke dienstverlening. Bij het opleidingstype *WO accountancy en belastingen* is meer dan de helft van de werkgelegenheid in deze sector geconcentreerd. Wel blijkt het aandeel van deze bedrijfssector in de totale werkgelegenheid de laatste jaren constant. Bij *WO econom(etr)ie* en *WO rechten en bestuurskunde* is het aandeel van de zakelijke dienstverlening rond de 30%. Andere belangrijke bedrijfssectoren blijken verder de overheid, de handel en het bankwezen. Het marktaandeel van de overheid is voor alle opleidingstypen dalend of sterk dalend. Zoals ook al uit tabel 2.13, bleek is de werkgelegenheid bij *HBO bedrijfskunde* over een flink aantal sectoren gespreid.

Naast de reeds genoemde sectoren zorgen ook de gezondheidssector en het onderwijs voor een flink deel van de werkgelegenheid.

Tabel 2.14
Belangrijkste bedrijfssectoren per opleidingstype, gemiddelde 1996-1997 en trend 1994-1997

Opleidingstype	%	trend 1994-'97
<i>MBO/LLW administratie</i>		
Handel	18	constant
Overheid	15	stijgend
Zakelijke dienstverlening	13	dalend
Bankwezen	7	constant
Andere bedrijfssectoren	47	-
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>		
Zakelijke dienstverlening	37	constant
Handel	11	constant
Overheid	10	sterk dalend
Bankwezen	9	sterk stijgend
Andere bedrijfssectoren	34	-
<i>HBO bedrijfskunde</i>		
Zakelijke dienstverlening	15	stijgend
Handel	15	stijgend
Gezondheidszorg	6	sterk dalend
Onderwijs	6	sterk dalend
Overheid	9	sterk stijgend
Bankwezen	5	sterk dalend
Andere bedrijfssectoren	44	-
<i>WO econom(etr)ie</i>		
Zakelijke dienstverlening	24	sterk dalend
Overheid	10	sterk dalend
Bankwezen	14	sterk stijgend
Onderwijs	10	stijgend
Handel	11	sterk stijgend
Andere bedrijfssectoren	25	-
<i>WO accountancy en belastingen</i>		
Zakelijke dienstverlening	58	constant
Overheid	15	dalend
Andere bedrijfssectoren	27	-
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>		
Zakelijke dienstverlening	34	stijgend
Overheid	29	constant
Onderwijs	6	constant
Bankwezen	6	constant
Verzekeringswezen	5	constant
Andere bedrijfssectoren	19	-

Bron: CBS/ROA

Tabel 2.14 had zoals gezegd, betrekking op alle werkenden met de betreffende opleidingsachtergrond. Het is echter ook interessant om na te gaan wat de belangrijkste bedrijfssectoren zijn voor schoolverlaters van de verschillende opleidingen die we in dit rapport bekijken. Tabel 2.15 laat zien dat ook voor schoolverlaters de

zakelijke dienstverlening de belangrijkste sector is. Uit de tabel blijkt dat schoolverlaters van de MBO opleidingen economisch-juridisch en bedrijfsadministratie vrijwel in dezelfde bedrijfssectoren werkzaam zijn. Meer dan de helft van deze schoolverlaters werkt in de handel, de zakelijke dienstverlening of bij de overheid. Tussen recent afgestudeerden van de verschillende opleidingen die tot het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* worden gerekend blijken wel grote verschillen te bestaan in het belang van de diverse bedrijfssectoren. Rond de 80% van alle afgestudeerden van de opleidingen accountancy en fiscale economie is werkzaam in de zakelijke dienstverlening. Bij HBO bedrijfseconomie is dat slechts ongeveer 30%. Bij al deze opleidingen is het percentage dat bij de overheid terecht komt overigens zeer gering variërend van 2% bij accountancy tot respectievelijk 4% en 5% bij bedrijfseconomie en fiscale economie. Een groot deel van de afgestudeerden met een opleiding economie, management en recht komt in het bank- en verzekeringswezen terecht. Deze sectoren zijn voor deze opleiding dus veel belangrijker dan voor de overige opleidingen die tot het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* worden gerekend. Een groot deel van de recent afgestudeerden van de universitaire opleidingen fiscale economie en bedrijfseconomie komt in de zakelijke dienstverlening. Andere belangrijke sectoren zijn het bank- en verzekeringswezen. De opleiding WO fiscale economie blijkt de enige opleiding waarbij een substantieel aandeel van de recent afgestudeerden bij de overheid terecht komt.

Tabel 2.15

Belangrijke bedrijfssectoren per opleiding als percentage van het totaal aantal afgestudeerden per opleidingsrichting, 1997

Opleiding	%
<i>KMBO bedrijfsadministratie</i>	
handel	30
zakelijke dienstverlening	17
weg en railvervoer	12
overheid	6
<i>MBO economisch juridisch</i>	
handel	22
zakelijke dienstverlening	20
overheid	10
verzekeringswezen	9
grafische industrie	6
horeca	6
<i>MBO bedrijfsadministratie</i>	
handel	29
zakelijke dienstverlening	17
overheid	9
bankwezen	8
verzekeringswezen	6
<i>HBO accountancy</i>	
zakelijke dienstverlening	83
<i>HBO bedrijfseconomie</i>	
zakelijke dienstverlening	32

Tabel 2.15 (vervolg)
Belangrijke bedrijfssectoren per opleiding als percentage van het totaal aantal afgestudeerden per opleidingsrichting, 1997

Opleiding	%
bankwezen	19
handel	8
verzekeringswezen	7
overheid	4
<i>HBO fiscale economie</i>	
zakelijke dienstverlening	79
weg en railvervoer	5
gezondheidszorg	5
overheid	5
<i>HBO Management, economie en recht</i>	
bankwezen	24
zakelijke dienstverlening	23
verzekeringswezen	16
overheid	8
exploitatie van onroerend goed	8
handel	6
<i>WO fiscale economie</i>	
zakelijke dienstverlening	66
overheid	11
verzekeringswezen	9
handel	6
bankwezen	6
<i>WO bedrijfseconomie</i>	
zakelijke dienstverlening	44
bankwezen	19
verzekeringswezen	5

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

Ten slotte is ook nog gekeken naar het marktaandeel van de non-profit sector. Tabel 2.16 laat zien dat het percentage recent afgestudeerden dat in de non-profit sector werkzaam is, voor alle onderscheiden opleidingen vrij laag is. Bij geen van de onderscheiden opleidingen werkt meer dan 12% van de recent afgestudeerden in de non-profit sector. Voor recent afgestudeerden van een HBO-opleiding accountancy is dit percentage zelfs bijzonder laag, namelijk 3%. Dus ondanks de hogere startsalarissen in de non-profit sector (zie ook tabel 2.9 t/m 2.12) is deze sector voor de meeste recent afgestudeerden blijkbaar toch geen aantrekkelijke werkgever.

Tabel 2.16
Percentage recent afgestudeerden dat werkzaam is in de non-profit sector, 1997

Opleiding	%
<i>KMBO administratie</i>	12
KMBO bedrijfsadministratie	12
<i>MBO administratie</i>	8
MBO economisch-juridisch	14
MBO bedrijfsadministratie	12
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	8
HBO accountancy	3
HBO bedrijfseconomie	10
HBO fiscale economie	9
<i>HBO bedrijfskunde</i>	9
HBO management, economie en recht	12
<i>WO econom(etr)ie</i>	11
WO bedrijfseconomie	9
WO fiscale economie	11

Bron: ROA (RUBS/HBO-monitor/WO-monitor)

De werkgelegenheid naar beroepsgroep

De werkgelegenheid voor de verschillende opleidingen blijkt ook sterk te zijn geconcentreerd in enkele beroepsgroepen. Tabel 2.17 geeft de uitwijkmogelijkheden naar verschillende beroepsgroepen. Met name bij de opleidingen die vallen onder de opleidingstypen *WO accountancy en belastingen* en *WO rechten en bestuurskunde* is de beroepenspreiding erg laag. Blijkbaar zijn deze opleidingen op een beperkt aantal specifieke beroepen gericht. Opleidingstypen waarbij wel sprake is van een grote spreiding van de werkgelegenheid zijn *HBO bedrijfskunde* en *WO econom(etr)ie*.

De belangrijkste beroepsgroep voor het opleidingstype *MBO/LLW administratie* vormt de beroepsgroep *boekhouders en secretaresses* waarin ruim éénderde van de werkenden met deze opleidingsachtergrond werkzaam is. Daarnaast is meer dan 10% werkzaam in de beroepsgroep *commercieel employés*. Van de werkenden met een opleiding die valt onder het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* is meer dan éénderde werkzaam als *assistent accountant* en bijna 15% in de beroepsgroep *accountants*. Laatsgenoemde beroepsgroep is, zoals verwacht, ook van groot belang voor het opleidingstype *WO accountancy en belastingen*. Bijna 40% van de werkenden met deze opleidingsachtergrond is werkzaam als *accountant*. Daarnaast is ongeveer een kwart werkzaam als *jurist* en ongeveer 15% als *assistent accountant*. Personen met een opleiding *HBO bedrijfskunde* zijn werkzaam in een uiteenlopend aantal beroepsgroepen, waarbij de beroepsgroepen *commercieel medewerkers* en *commercieel adviseurs* de belangrijkste zijn. Beide beroeps-

groepen zijn ook van belang voor het opleidingstype *WO econom(etr)ie*. Daarnaast is een deel van de werkenden met dit opleidingstype werkzaam in de beroepsgroepen *economen, assistent accountants, accountants, managers en organisatie-deskundigen*. Tenslotte is het nauwelijks verassend dat ongeveer de helft van de werkenden met een opleiding binnen *HBO rechten en bestuurskunde* werkzaam is als *jurist*.

Tabel 2.17

Uitwijkmogelijkheden naar verschillende beroepsgroepen per opleidingstype en -richting, gemiddelde 1996-1997

Opleiding	spreidingsindex	typering
<i>MBO/LLW administratie</i>	6,25	gemiddeld
<i>MBO economisch-juridisch</i>	8,55	gemiddeld
<i>MBO bedrijfsadministratie</i>	3,65	laag
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	5,97	gemiddeld
<i>HBO accountancy</i>	3,57	laag
<i>HBO bedrijfseconomie</i>	7,41	gemiddeld
<i>HBO fiscale economie</i>	5,27	gemiddeld
<i>HBO bedrijfskunde</i>	17,85	hoog
<i>HBO management, economie en recht</i>	+	+
<i>WO econom(etr)ie</i>	13,80	hoog
<i>WO bedrijfseconomie</i>	+	+
<i>WO fiscale economie</i>	+	+
<i>WO accountancy en belastingen</i>	4,18	laag
<i>WO accountancy</i>	3,01	erg laag
<i>WO fiscaal recht</i>	1,89	erg laag
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>	3,25	erg laag
<i>WO Nederlands recht</i>	2,55	erg laag

+ Opleiding kan hier niet afzonderlijk worden onderscheiden

Bron: ROA

Tabel 2.19 geeft tenslotte de belangrijkste beroepsgroepen voor de recent afgestudeerden. Daar deze gegevens niet op het niveau van opleidingstypen, maar op het niveau van de afzonderlijke richtingen worden gepresenteerd, geven ze tevens een indicatie van de mate waarin de beroepsdomeinen van de verschillende opleidingen die zijn samengenomen binnen een opleidingstype elkaar overlappen.

Als schoolverlaters van de verschillende opleidingen vrijwel in dezelfde beroepsgroepen terecht komen dat zijn de substitutiemogelijkheden tussen de opleidingen binnen een opleidingstype erg groot. Als er echter enkele beroepsgroepen zijn waarin alleen schoolverlaters van één specifieke opleiding kunnen gaan werken dan zijn binnen die beroepsgroepen de substitutiemogelijkheden tussen de opleidingen beperkt. De tabel laat zien dat de onderscheiden MBO-opleidingen een grote overlap

in het beroepsdomein hebben. Een groot deel van de schoolverlaters van alle drie de onderscheiden MBO-opleidingen is werkzaam in de beroepsgroep *boekhouders en secretaresses*. Daarnaast zijn ook de beroepsgroepen *receptionisten en administratieve employés* en *verkopers* van belang.

Tabel 2.18
Belangrijkste beroepsgroepen per opleidingstype, gemiddelde 1996-1997

Opleidingstype	%	trend 1992-'97
<i>MBO/LLW administratie</i>		
Boekhouders en secretaresses	36	constant
Commercieel employés	13	constant
Receptionisten en administratieve employés	5	dalend
Assistent accountants	6	dalend
Andere beroepsgroepen	41	-
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>		
Assistent accountants	35	constant
Accountants	14	constant
Boekhouders en secretaresses	8	stijgend
Commercieel medewerkers	8	constant
Systeemanalisten	5	stijgend
Andere beroepsgroepen	30	-
<i>HBO bedrijfskunde</i>		
Commercieel medewerkers	14	constant
Commercieel employés	8	constant
Organisatie-adviseurs	8	stijgend
Boekhouders en secretaresses	6	sterk stijgend
Leidinggevenden	6	sterk stijgend
Andere beroepsgroepen	52	-
<i>WO econom(etr)ie</i>		
Commercieel medewerkers	13	constant
Economen	11	constant
Assistent accountants	8	dalend
Managers	7	constant
Accountants	8	stijgend
Organisatiedeskundigen	7	stijgend
Commercieel employés	6	sterk stijgend
Andere beroepsgroepen	33	-
<i>WO accountancy en belastingen</i>		
Accountants	38	constant
Juristen	25	dalend
Assistent accountants	15	sterk stijgend
Andere beroepsgroepen	22	-
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>		
Juristen	53	constant
Managers	7	constant
Commercieel medewerkers	5	stijgend
Andere beroepsgroepen	35	-

Bron: CBS/ROA

Tabel 2.19

Belangrijkste beroepen per opleiding als percentage van het totaal aantal afgestudeerden per opleiding

Opleiding	%
<i>KMBO Bedrijfsadministratie</i>	
Boekhouders en secretaresses	38
Receptionisten en administratieve employés	17
Verkopers	17
Elementaire beroepen	9
<i>MBO Economisch-Juridisch</i>	
Boekhouders en secretaresses	33
Commercieel employés	18
Verkopers	16
Receptionisten en administratieve employés	10
Hulpkrachten horeca en verzorging	10
Elementaire beroepen	6
<i>MBO Bedrijfsadministratie</i>	
Boekhouders en secretaresses	41
Elementaire beroepen	12
Receptionisten en administratieve employés	10
Verkopers	9
Commercieel employés	8
<i>HBO Accountancy</i>	
Assistent accountants	90
<i>HBO Bedrijfseconomie</i>	
Assistent accountants	46
Boekhouders en secretaresses	12
Commercieel medewerkers	11
Commercieel employés	8
Organisatie adviseurs	5
Systeemanalisten	5
<i>HBO Fiscale Economie</i>	
Juridisch, bestuurlijk medewerkers	65
Assistent accountants	16
Elementaire beroepen	5
Boekhouders en secretaresses	5
<i>HBO Management, economie en recht</i>	
Commercieel medewerkers	25
Commercieel employés	25
Juridisch, bestuurlijke medewerkers	7
Boekhouders en secretaresses	7
Assistent accountants	6
Sociaal-cultureel werkers	4
<i>WO Fiscale Economie</i>	
Juristen	60
Juridisch, bestuurlijk medewerkers	17
Commercieel medewerkers	11
Accountants	6

Tabel 2.19 (vervolg)

Belangrijkste beroepen per opleiding als percentage van het totaal aantal afgestudeerden per opleiding

Opleiding	%
<i>WO Bedrijfseconomie</i>	
Commercieel medewerkers	23
Assistent accountants	22
Economen	8
Accountants	6
Organisatie adviseurs	6
Systeemanalisten	6
Organisatie deskundigen	5

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

Bij de opleidingen die vallen onder het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfs-economie* blijkt de overlap veel geringer. Recent afgestudeerden van de opleiding *accountancy* zijn bijna allen werkzaam als *assistent accountants* terwijl van degenen die een opleiding *bedrijfseconomie* hebben gevolgd dit slechts 45% is. Dus hoewel afgestudeerden van beide opleidingen in deze beroepsgroep terecht kunnen komen, blijkt de beroepsgroep toch aanzienlijk belangrijker te zijn voor de opleiding *accountancy*. Ten eerste omdat werkgevers waarschijnlijk een voorkeur hebben voor de meer specifieke *accountancy* opleiding en ten tweede omdat degenen met een opleiding *bedrijfseconomie* veel meer uitwijkmogelijkheden hebben naar andere beroepen. Van degenen die een opleiding *fiscale economie* hebben gevolgd komt slecht een klein deel in de beroepsgroep *assistent accountants* terecht. Voor deze opleiding is met name de beroepsgroep *juridisch, bestuurlijk medewerkers* van belang. In deze beroepsgroep is 65% van de recent afgestudeerden werkzaam. Geconcludeerd kan worden dat binnen dit opleidingstype aanzienlijke substitutiemogelijkheden zijn tussen de opleidingen *accountancy* en *bedrijfseconomie* en dat de substitutiemogelijkheden tussen beide opleidingen met de opleiding *fiscale economie* beperkt zijn. Dit gaat ook op voor de universitaire opleidingen *bedrijfseconomie* en *fiscale economie* die beide tot het opleidingstype *WO econom(etr)ie* worden gerekend. Afgestudeerden van de universitaire opleiding *fiscale economie* zijn voornamelijk werkzaam als *jurist* of als *juridisch, bestuurlijk medewerker*. Dege-nen met een opleiding *bedrijfseconomie* zijn daarentegen met name werkzaam als *commercieel medewerker* of *assistent accountant*. De overlap in beroepsdomein tussen beide opleidingen is relatief gering.

3 Toekomstige ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor economische, administratieve en juridische opleidingen

3.1 Inleiding

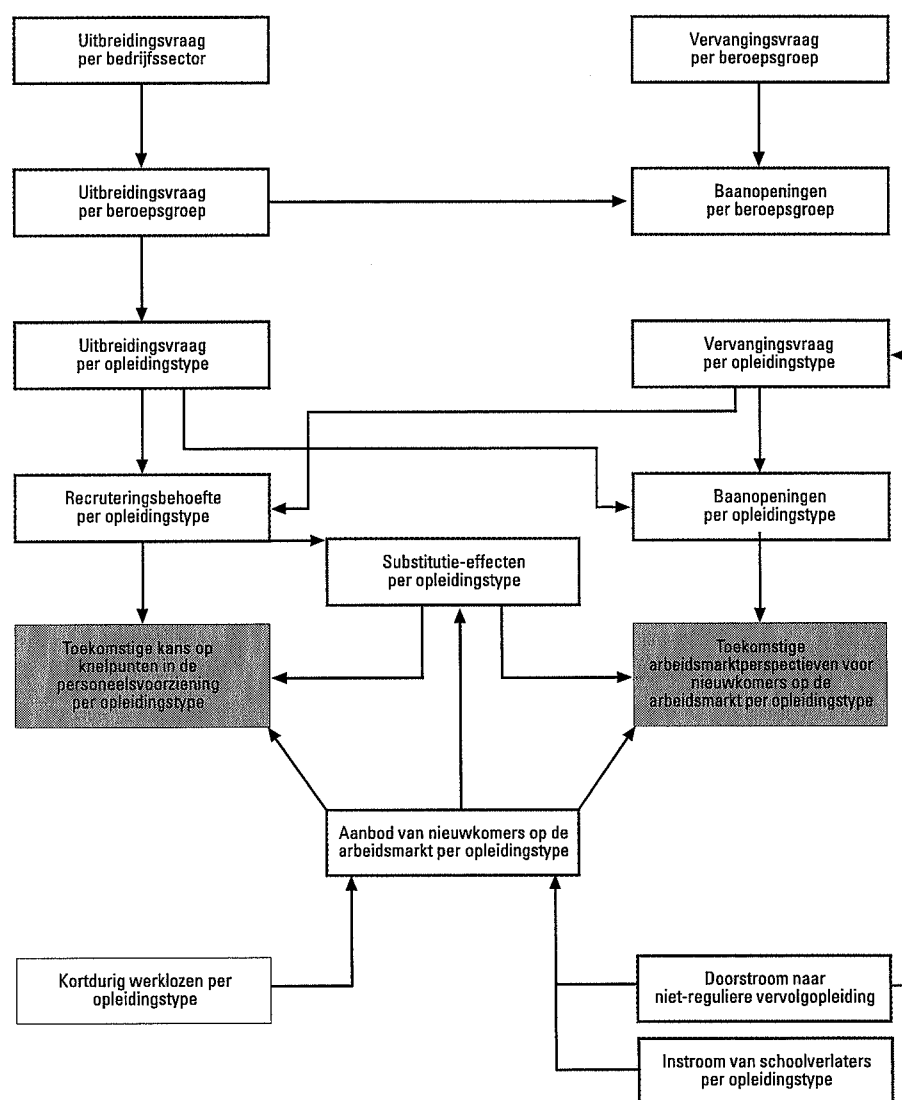
In dit hoofdstuk zal een beeld worden geschetst van de verwachte ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor de beschouwde economische, administratieve en juridische opleidingen voor de periode 1998-2002. Hiervoor zal gebruik worden gemaakt van de arbeidsmarktprognoses voor 1997-2002 uit het Project Onderwijs-Arbeidsmarkt (zie ook ROA, 1997 a, b). Deze prognoses zijn geactualiseerd op basis van de gerealiseerde werkgelegenheidsontwikkelingen in 1997. Figuur 3.1 geeft een schematisch overzicht van het gehanteerde prognosemodel. Aan de vraagzijde onderscheiden we de uitbreidingsvraag en de vervangingsvraag. De uitbreidingsvraag geeft de verwachte werkgelegenheidsontwikkeling in een beroepsgroep of opleidingstype. Uitgangspunt voor de uitbreidingsvraagprognoses vormen de bedrijfssectorprognoses van het Centraal Planbureau (CPB, 1996). De verwachte uitbreidingsvraag per bedrijfssector wordt vertaald in een uitbreidingsvraag per beroepsgroep. Daarbij wordt niet alleen rekening gehouden met werkgelegenheidsverschuivingen tussen bedrijfssectoren maar ook met werkgelegenheidsverschuivingen binnen bedrijfssectoren. In het laatste geval gaat het om veranderingen in de beroepsstructuur van een bedrijfssector. Voor bepaalde beroepsgroepen kan de vraag alleen worden vervuld door mensen met een specifieke opleidingsachtergrond. In de meeste beroepsgroepen zijn echter mensen met een sterk uiteenlopende opleidingsachtergrond werkzaam. Door technologische veranderingen en de toenemende complexiteit van veel beroepen treden er bij veel beroepsgroepen bovendien verschuivingen op in de gevraagde opleidingsachtergronden. Door rekening te houden met deze verschuivingen in de opleidingsstructuur van de verschillende beroepsgroepen, kan de vraag per beroepsgroep vervolgens worden vertaald in de vraag per opleidingstype.

Zoals gezegd is er op de arbeidsmarkt naast uitbreidingsvraag ook sprake van vervangingsvraag. Veel werknemers verlaten de arbeidsmarkt vanwege pensionering, arbeidsongeschiktheid of tijdelijke terugtrekking van de arbeidsmarkt. Daarnaast is er ook sprake van beroepsmobiliteit: men blijft wel actief op de arbeidsmarkt maar wisselt van beroep. Als het vertrek van een werknemer ook daadwerkelijk tot een vacature leidt, is er sprake van vervangingsvraag.

De uitbreidingsvraag en de vervangingsvraag vormen tezamen de totale vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt ofwel de rekruteringsbehoefte. Tegenover deze verwachte vraag naar nieuwkomers staat het verwachte aanbod van nieuwkomers. Het aanbod bestaat uit de toekomstige arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters en

de doorstroom naar niet-reguliere vervolgopleidingen in de prognoseperiode en het aantal kortdurige werklozen aan het begin van deze periode. Verondersteld is dat alleen personen die korter dan een jaar werkloos zijn serieuze concurrenten kunnen zijn voor schoolverlaters.

Figuur 3.1
Globale opzet van het prognosemodel

Door de verwachte vraag- en aanbodstromen per opleidingstype te confronteren wordt een beeld gekregen van de indicator toekomstige knelpunten in de perso-

neelsvoorziening (ITKP) die werkgevers zullen ondervinden. Discrepanties tussen vraag en aanbod per opleidingstype leiden overigens niet per definitie tot werkloosheid of openstaande vacatures. Bij een tekortschietend aanbod van een bepaald opleidingstype kunnen werkgevers er toe overgaan om schoolverlaters van andere opleidingen te rekruteren. Als bijvoorbeeld het aanbod van mensen met een accountancy opleiding tekort schiet zullen werkgevers steeds vaker mensen met een opleiding bedrijfseconomie aannemen. Ook als werkgevers er op deze wijze in slagen vacatures op te vullen, is er toch sprake van knelpunten in de personeelsvoorziening omdat werkgevers meer inspanningen moeten verrichten om mensen te vinden en mogelijk ook betere arbeidscondities zullen moeten gaan aanbieden.

Uit het bovenstaande wordt tevens duidelijk dat een aanbodoverschot of -tekort bij het ene opleidingstype ook gevolgen heeft voor andere opleidingstypen. Bij een aanbodtekort bij een opleidingstype neemt de vraag bij andere opleidingstypen toe terwijl bij een aanbodoverschot andere opleidingstypen juist verdrongen worden. Bij het bepalen van de ITKP wordt ook rekening gehouden met de toe- of afname van de vraag als gevolg van tekorten of overschotten bij andere opleidingstypen.

De prognoses uit het Project Onderwijs-Arbeidsmarkt hebben betrekking op opleidingstypen. Binnen een opleidingstype worden meerdere opleidingen samen genomen die zich richten op eenzelfde segment van de arbeidsmarkt (zie ook Heijke, Mattheeuwsen en Willems, 1998). In dit rapport wordt echter gekeken naar de afzonderlijke opleidingen binnen een opleidingstype. Dit betekent dat de arbeidsmarktprognoses die betrekking hebben op een opleidingstype zullen worden verbijzonderd naar de onderliggende opleidingen. Voor de prognoses van de arbeidsmarktinstroom houdt deze verbijzondering in dat gedetailleerde prognoses per opleiding worden gemaakt. Een dergelijke verbijzondering van de vraagprognoses is echter niet goed mogelijk. Zoals gezegd, richten alle opleidingen die tot een bepaald opleidingstype worden gerekend zich voor een groot deel op dezelfde deelmarkt. De substitutiemogelijkheden binnen een opleidingstype zijn daarom veel groter dan de substitutiemogelijkheden tussen opleidingstypen. Als werkgevers in een bepaalde deelmarkt in sterke mate tussen opleidingen kunnen substitueren is het weinig zinvol om de vraag vanuit deze deelmarkt toe te wijzen aan de afzonderlijke opleidingen. Wel kunnen op basis van schoolverlatersgegevens enige veronderstellingen worden gemaakt omtrent de voorkeuren van werkgevers in bepaalde beroepsgroepen. Op basis van deze voorkeuren kan dan een indicatie van de verwachte knelpunten bij de verschillende opleidingen worden gegeven indien werkgevers de vraag willen vervullen volgens hun eerste voorkeur. Er wordt dan geen rekening gehouden met vraagverschuivingen als gevolg van substitutie.

In de volgende paragrafen zullen we ingaan op de vraag- en aanbodprognoses voor de in dit rapport onderscheiden economische, administratieve en juridische opleidingen. In paragraaf 3.2 worden eerst de verwachte arbeidsmarktontwikkelingen in

de betreffende deelmarkten worden besproken. Daarnaast zal in die paragraaf worden ingegaan op de verwachte arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters. Vervolgens zullen in paragraaf 3.3 de verwachte vraag- en aanbodontwikkelingen worden geconfronteerd om zodoende een beeld te krijgen van de knelpunten die de komende jaren zullen optreden.

3.2 Verwachte vraag- en aanbodontwikkelingen 1998-2002

Ontwikkelingen in de vraag

In hoofdstuk 2 bleek al dat de werkgelegenheid voor de meeste economische, administratieve en juridische opleidingen de laatste jaren sterk is toegenomen. Tabel 3.1 geeft de verwachte uitbreidingsvraag voor de periode 1998-2002. De tabel laat zien dat de hoogste uitbreidingsvraag wordt verwacht voor de opleidingstypen *WO econom(etr)ie* en *WO accountancy en belastingen*. Voor beide opleidingstypen groeit de vraag naar verwachting met meer dan 6% per jaar. Voor het opleidingstype *WO rechten en bestuurskunde* is de verwachte vraagtoename aanzienlijk lager namelijk ongeveer 2% per jaar. Voor de economische en juridische opleidingstypen op middelbaar en hoger niveau is de uitbreidingsvraag eveneens niet bijzonder hoog.

Tabel 3.1
Verwachte uitbreidingsvraag per opleidingstype, 1998-2002

Opleidingstype	aantal	totaal %	gemiddeld jaarlijks%	typering
MBO/LLW administratie	35.300	11	2,7	gemiddeld
HBO accountancy en bedrijfseconomie	6.800	10	2,5	gemiddeld
HBO bedrijfskunde	12.400	18	4,1	gemiddeld
WO econom(etr)ie	12.900	27	6,1	erg hoog
WO accountancy en belastingen	5.000	29	6,5	erg hoog
WO rechten en bestuurskunde	5.800	8	2,0	gemiddeld

Bron: ROA

Tabel 3.2 gaat in op de componenten van de verwachte uitbreidingsvraag voor de verschillende economische en juridische opleidingen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen een aantal vraageffecten. Het *bedrijfssectoreffect* geeft de verwachte uitbreidingsvraag als gevolg van de werkgelegenheidsgroei per bedrijfssector. Het *beroepseffect* heeft betrekking op de vraagtoename als gevolg van de verschuiving van het werkgelegenheidsaandeel van de beroepen waarin personen met een economische en/of juridische opleidingsachtergrond werkzaam zijn binnen de betreffende bedrijfssectoren. Het *opleidingseffect* geeft vervolgens de extra vraag als gevolg van verschuivingen in de vraag naar mensen met een economische of juridische opleidingsachtergrond binnen deze beroepen.

Tabel 3.2
De uitbreidingsvraag opgesplitst naar onderliggende vraag-effecten, 1998-2002

Opleidingstype	bedrijfssector- effect %	beroeps- effect %	opleidings- effect %	totaal %
MBO/LLW administratie	7	4	0	11
HBO accountancy en bedrijfseconomie	8	4	-1	10
HBO bedrijfskunde	7	3	7	17
WO econom(etr)ie	8	3	16	27
WO accountancy en belastingen	8	6	15	29
WO rechten en bestuurskunde	7	1	1	8

Bron: ROA

Uit de tabel blijkt dat het bedrijfssector-effect weinig verschilt tussen de verschillende opleidingstypen. Dat is niet zo verwonderlijk daar de werkgelegenheid van deze opleidingstypen grotendeels in dezelfde bedrijfssectoren geconcentreerd is, waarbij de snel groeiende zakelijke dienstverlening de belangrijkste is. Het beroepseffect is relatief hoog voor het opleidingstype *WO accountancy en belastingen*. Dit heeft met name te maken met de sterke werkgelegenheidsgroei in de beroepsgroep *accountants*. Naar verwachting zal de werkgelegenheid in deze beroepsgroep met ongeveer 6% per jaar toenemen. Bij het opleidingstype *WO rechten en bestuurskunde* is daarentegen sprake van een laag beroepseffect. De werkgelegenheidsgroei in de juridische beroepsgroepen zal de komende jaren naar verwachting niet bijzonder groot zijn. Zo zal de werkgelegenheid in de beroepsgroep *juristen* met ongeveer 1,5% per jaar toenemen terwijl de gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei in de beroepsgroepen *juridisch en fiscaal medewerkers* en *juridisch bestuurlijke medewerkers* naar verwachting nog geen 1% zal bedragen. De tabel laat verder zien dat de verwachte grote vraagtoename voor *WO econo(metr)ie* en *WO accountancy en belastingen* met name is toe te schrijven aan een hoog opleidingseffect. Het opleidingseffect is daarentegen opvallend laag voor de opleidingstypen *MBO/LLW administratie*, *HBO accountancy en bedrijfskunde* en *WO rechten en bestuurskunde*.

Uit tabel 3.3 blijkt dat voor de opleidingstypen *HBO accountancy en bedrijfseconomie* en *WO accountancy en belastingen* de komende jaren sprake zal zijn van een hoge vervangingsvraag. De vervangingsvraag voor deze opleidingstypen bedraagt in 4 jaar tijd respectievelijk 22% en 20% van de totale werkgelegenheid. Bij de overige opleidingstypen is de vervangingsvraag laag tot gemiddeld te noemen.

Zoals gezegd vormen de vervangingsvraag en uitbreidingsvraag samen de rekruteringsbehoefte. De rekruteringsbehoefte is erg hoog voor het opleidingstype *WO accountancy en belastingen*, naar verwachting gemiddeld maar liefst 10,5% per jaar. Deze hoge rekruteringsbehoefte komt zowel voort uit een hoge uitbreidingsvraag als

hoge vervangingsvraag. Ook voor *WO econom(etr)ie* is de rekruteringsbehoefte naar verwachting hoog. Bij dit opleidingstype komt de hoge rekruteringsbehoefte echter voornamelijk voort uit een hoge uitbreidingsvraag. Bij het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* is ondanks de hoge vervangingsvraag slechts sprake van een gemiddelde rekruteringsbehoefte van ongeveer 7% per jaar. Ook voor de overige onderscheiden opleidingstypen is de totale rekruteringsbehoefte relatief gezien niet bijzonder hoog.

Tabel 3.3
Verwachte vervangingsvraag per opleidingstype, 1998-2002

Opleidingstype	aantal	totaal %	gemiddeld jaarlijks %	typering
MBO/LLW administratie	37.200	12	2,8	laag
HBO accountancy en bedrijfs-economie	14.100	22	5,0	hoog
HBO bedrijfskunde	10.500	15	3,5	gemiddeld
WO econom(etr)ie	6.600	14	3,2	laag
WO accountancy en belastingen	3.500	20	4,7	hoog
WO rechten en bestuurskunde	9.300	14	3,2	laag

Bron: ROA

Tabel 3.4
Verwachte rekruteringsbehoefte per opleidingstype, 1998-2002

Opleidingstype	aantal	totaal %	gemiddeld jaarlijks %	typering
MBO/LLW administratie	72.500	23	5,2	gemiddeld
HBO accountancy en bedrijfseconomie	20.800	32	7,2	gemiddeld
HBO bedrijfskunde	22.900	32	7,2	gemiddeld
WO econom(etr)ie	19.500	40	8,8	hoog
WO accountancy en belastingen	8.500	49	10,5	erg hoog
WO rechten en bestuurskunde	15.100	22	5,1	gemiddeld

Bron: ROA

De arbeidsmarktinstroom

Uit tabel 3.5 blijkt dat de verwachte arbeidsmarktinstroom voor de meeste opleidingstypen die in dit rapport worden onderscheiden relatief hoog is. Dat geldt bijvoorbeeld voor het opleidingstype *WO accountancy en belastingen*. De komende vier jaar zullen naar verwachting 4.700 afgestudeerden met deze opleidingsachtergrond op de arbeidsmarkt instromen, het geen betekent dat het totale aanbod met meer dan een kwart toeneemt. Ook bij de opleidingstypen *HBO accountancy en bedrijfseconomie*, *HBO bedrijfskunde* en *WO econom(etr)ie* is de toekomstige arbeidsmarktinstroom als percentage van het aantal werkenden met de betreffende

opleidingsachtergrond rond de 25%. Alleen bij *MBO/LLW administratie* en *WO rechten en bestuurskunde* ligt de verwachte arbeidsmarktinstroom relatief wat lager.

Tabel 3.5
Verwachte arbeidsmarktinstroom per opleidingstype, 1998-2002

Opleidingstype	aantal	totaal %	gemiddeld jaarlijks	typering %
MBO/LLW administratie	47.700	15	3,5	gemiddeld
HBO accountancy en bedrijfseconomie	17.000	26	6,0	hoog
HBO bedrijfskunde	20.200	29	6,5	hoog
WO econom(etr)ie	11.800	24	5,6	hoog
WO accountancy en belastingen	4.700	27	6,2	hoog
WO rechten en bestuurskunde	13.400	19	4,5	gemiddeld

Bron: ROA

Tabel 3.6
Verwachte arbeidsmarktinstroom per opleidingstype vanuit niet-reguliere opleidingen, 1998-2002

Opleidingstype	aantal	% van totale instroom
MBO/LLW administratie	19.400	41
HBO accountancy en bedrijfseconomie	1.900	11
HBO bedrijfskunde	2.500	13
WO econom(etr)ie	900	8
WO accountancy en belastingen	2.800	60*
WO rechten en bestuurskunde	400	3

* Deze arbeidsmarktinstroom betreft voornamelijk instroom vanuit de NIVRA opleidingen

Bron: ROA

Een gedeelte van deze 'nieuwkomers' heeft een niet-reguliere opleiding gevolgd. Het gaat hier om opleidingen in het kader van het leerlingwezen, het deeltijd- en tweede fase onderwijs of de beroepsgerichte volwasseneneducatie. Bij het opleidingstype *MBO/LLW administratie* heeft ongeveer 40% een niet reguliere opleiding gevolgd. Verder heeft het merendeel van de arbeidsmarktinstroom bij het opleidingstype *WO accountancy en belastingen* een niet-reguliere opleiding gevolgd. Het gaat hier echter om mensen die een opleiding tot register accountant hebben afgerond. Een gedeelte heeft deze postdoctorale opleiding aan één van de economische faculteiten gevolgd en een gedeelte rechtstreeks bij het NIVRA⁵. Bij de overige opleidingstypen is de instroom vanuit niet-reguliere opleidingen gering.

5. De verwachte instroom van register-accountants is bepaald op basis van gegevens van het NIVRA.

Tabel 3.7

Verwachte arbeidsmarktinstream vanuit reguliere opleidingen per opleidingstype opgesplitst naar opleiding, 1998-2002

	aantal	percentage van totale reguliere instroom
<i>MBO/LLW administratie</i>		
MBO economisch juridisch	3.100	6
MBO bedrijfsadministratie	19.200	40
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>		
HBO accountancy	2.900	17
HBO bedrijfseconomie	10.500	62
HBO fiscale economie	600	4
<i>HBO bedrijfskunde</i>		
HBO management, economie en recht	5.100	25
<i>WO econom(etr)ie</i>		
WO fiscale economie	400	3
WO bedrijfseconomie	7.400	62
<i>WO accountancy en belastingen</i>		
WO accountancy	-	
WO fiscaal recht	1.700	36
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>		
WO Nederlands recht	9.600	72

Bron: ROA

Ten slotte wordt in tabel 3.7 de verwachte arbeidsmarktinstream vanuit de reguliere opleidingen verbijzonderd naar de onderliggende opleidingen die in dit rapport bekeken worden. Binnen het opleidingstype *MBO/LLW administratie* heeft veruit het merendeel een opleiding bedrijfsadministratie gevolgd. De arbeidsmarktinstream van schoolverlaters met een reguliere economisch-juridische opleiding op MBO-niveau is veel geringer, naar verwachting zullen de komende jaren ongeveer 3.000 schoolverlaters de arbeidsmarkt betreden. Binnen het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* wordt de grootste arbeidsmarktinstream, van ruim 10.000 afgestudeerden, verwacht voor de opleiding bedrijfseconomie. Het aantal nieuwkomers met een regulier accountancy opleiding op HBO-niveau bedraagt naar verwachting 2.900. De arbeidsmarktinstream van afgestudeerden met een opleiding HBO fiscale economie bedraagt slechts 600. De toekomstige instroom van afgestudeerden met een opleiding fiscale economie op universitair niveau is eveneens niet zo hoog; naar verwachting 400 personen. Daarentegen wordt voor *WO fiscaal recht* wel een aanzienlijke arbeidsmarktinstream verwacht van 1.700. Dat is ruim 30% van het aantal werkenden met deze opleidingsachtergrond.

3.3 Verwachte knelpunten in de personeelsvoorziening, 1998-2002

Door de verwachte rekruteringsbehoefte te confronteren met het aanbod van nieuwkomers en kortdurige werklozen kan een beeld worden verkregen van de knelpunten die de komende jaren kunnen ontstaan. Tabel 3.8 geeft de verwachte knelpunten in de personeelsvoorziening indien er sprake is van volledige substitutiemogelijkheden tussen opleidingen die binnen een opleidingstype vallen. Zeer grote knelpunten worden verwacht bij de opleidingstypen *WO econom(etr)ie* en *WO accountancy en belastingen*. Hoewel de arbeidsmarktinstroom van afgestudeerden van beide opleidingstypen de komende jaren relatief hoog is, is deze toch onvoldoende om aan de grote rekruteringsbehoefte te kunnen voldoen. Ook bij de andere opleidingstypen blijft het aanbod ver achter bij de vraag zodat ook daar grote knelpunten worden verwacht.

Tabel 3.8
Verwachte knelpunten in de personeelsvoorziening bij volledige substitutiemogelijkheden binnen opleidingstypen in 2002

	ITKP	typering
MBO/LLW administratie	0,97	groot
HBO accountancy en bedrijfseconomie	0,93	groot
HBO bedrijfskunde	0,96	groot
WO econom(etr)ie	0,87	zeer groot
WO accountancy en belastingen	0,82	zeer groot
WO rechten en bestuurskunde	0,96	groot

Bron: ROA

Ten slotte zullen we nog kijken in hoeverre deze knelpunten variëren tussen de verschillende opleidingen die zijn samengenomen in één opleidingstype. Zoals in paragraaf 3.1 is aangegeven kan de rekruteringsbehoefte voor één opleidingstype niet zondermeer worden toegeschreven aan de afzonderlijke opleidingen omdat werkgevers aanzienlijke mogelijkheden hebben om te substitueren tussen opleidingen. Om toch een beeld te krijgen van de verschillen tussen opleidingen moeten veronderstellingen worden gemaakt over de voorkeuren van werkgevers binnen het betreffende marktsegment.

In hoofdstuk 2 zagen we al dat bij een aantal opleidingstypen de overlap in het beroepsdomein voor de verschillende opleidingen toch niet volledig was. Binnen het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* is de beroepsgroep *assistent accountants* vooral van belang voor de opleidingen accountancy en bedrijfseconomie terwijl de beroepsgroep *juridische bestuurlijk, medewerkers* met name van belang is voor afgestudeerden van de opleiding fiscale economie. Bij het opleidingstype *MBO/LLW administratie* is de overlap in het beroepsdomein van de onderliggende opleidingen bedrijfsadministratie en economisch-juridisch veel groter, voor

beide opleidingen bleek de beroepsgroep *boekhouders en secretaresses* het belangrijkste. Als we een duidelijk beeld willen krijgen van de knelpunten bij de afzonderlijke opleidingen dan moet met de mate van overlap, ofwel de substitutiemogelijkheden, binnen het marktsegment rekening worden gehouden.

Tabel 3.9

Verwachte knelpunten in de personeelsvoorziening bij onvoldedige substitutiemogelijkheden tussen opleidingen binnen opleidingstypen in 2002

	ITKP	typering
<i>MBO/LLW administratie</i>		
MBO economisch juridisch	0,99	groot
MBO bedrijfsadministratie	0,97	groot
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>		
HBO accountancy	0,76	zeer groot
HBO bedrijfseconomie	1,10	vrijwel geen
HBO fiscale economie	0,83	zeer groot
<i>HBO bedrijfskunde</i>		
HBO management, economie en recht	+	+
<i>WO econom(etr)ie</i>		
WO fiscale economie	+	+
WO bedrijfseconomie	+	+
<i>WO accountancy en belastingen</i>		
WO accountancy	0,76	zeer groot
WO fiscaal recht	0,87	zeer groot
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>		
WO Nederlands recht	1,04	enige

+ onvoldoende gegevens beschikbaar voor verbijzondering

Bron: ROA

Bij het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* gaan we er vanuit dat de gehele vraag vanuit de beroepsgroep *assistent accountants* bestemd is voor afgestudeerden van de opleidingen accountancy en bedrijfseconomie. Dit komt overeen met de werkgelegenheidsverdeling van recent afgestudeerden zoals bleek in hoofdstuk 2. Verder wordt ervan uitgegaan dat werkgevers voor deze beroepsgroep een voorkeur hebben voor de opleiding accountancy. Pas wanneer werkgevers er niet in slagen mensen met een accountancy-opleiding aan te trekken nemen ze een bedrijfseconoom aan. In hoofdstuk 2 bleek dat vrijwel alle afgestudeerden van de opleiding HBO accountancy in de beroepsgroep *assistent accountants* terecht komen terwijl slechts een gedeelte van de bedrijfseconomen in deze beroepsgroep terecht komt. Alle vraag voor dit opleidingstype vanuit de beroepsgroep *juridische bestuurlijk, medewerkers* wordt toegerekend aan de opleiding fiscale economie. De vraag vanuit de overige beroepsgroepen kan voor alle drie de onderscheiden opleidingen binnen dit opleidingstype gelden (zie ook bijlage 2). Bij het opleidingstype *WO accountancy en belastingen* wordt verondersteld dat alle

vraag vanuit de beroepsgroepen *assistent accountants* en *accountants* bestemd is voor degenen met een postdoctorale accountantsopleiding terwijl de vraag vanuit de beroepsgroep *juristen* uitsluitend bestemd is voor afgestudeerden van de opleiding fiscaal recht. Bij de overige opleidingstypen is verondersteld dat afgestudeerden terecht kunnen in alle beroepsgroepen van waar uit vraag is naar het opleidingstype maar dat de vraagverhoudingen tussen de verschillende opleidingen de komende jaren constant blijft.

Tabel 3.9 geeft de verwachte knelpunten bij de afzonderlijk opleidingen⁶. Binnen het opleidingstype *MBO/LLW administratie* worden zowel knelpunten verwacht bij de opleiding MBO economisch-juridisch als bij de opleiding MBO bedrijfseconomie, hoewel bij laatst genoemde opleiding de knelpunten wat groter lijken. Binnen het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* zullen de knelpunten het grootst zijn voor de opleiding accountancy. Bij bedrijfseconomie worden in eerste instantie geen knelpunten verwacht. De reden hiervoor is de veronderstelling dat werkgevers binnen de beroepsgroep *assistent accountants* een voorkeur hebben voor de opleiding accountancy. Als de knelpunten echter leiden tot hogere lonen voor personen met een accountancy-opleiding dan worden bedrijfseconomen relatief aantrekkelijker voor werkgevers en zal de vraag naar bedrijfseconomen ook toenemen. Uiteindelijk zullen dan ook weer knelpunten bij de opleiding bedrijfseconomie ontstaan. Dus naarmate werkgevers meer substitueren tussen mensen met een opleiding accountancy en bedrijfseconomie zal het verschil in knelpunten afnemen. In het uiterste geval, bij volledige substitueerbaarheid, zoals verondersteld wordt in tabel 3.8 zijn de knelpunten die bij beide opleidingen worden ondervonden gelijk.

Bij beide opleidingen die we binnen het opleidingstype *WO accountancy en belastingen* onderscheiden, namelijk *WO accountancy* en *WO fiscaal recht* zal de komende jaren sprake zijn van zeer grote knelpunten. Bij eerst genoemde opleiding zullen de knelpunten naar verwachting echter nog wat groter zijn dan bij laatstgenoemde. Tenslotte zullen bij de studierichting Nederlands recht naar verwachting enige knelpunten optreden.

6. Voor de opleidingen *HBO management economie en recht*, *WO fiscale economie* en *WO bedrijfseconomie* kan geen indicatie van de knelpunten worden gegeven omdat, zoals gezegd, deze opleidingen op basis van de EBB niet afzonderlijk kunnen worden onderscheiden terwijl de vraagprognoses juist geheel op de EBB gebaseerd zijn.

4 Regionale knelpunten in de personeelsvoorziening

4.1 Inleiding

Regionale verschillen in werkgelegenheidsontwikkelingen kunnen er toe leiden dat bepaalde regio's meer met knelpunten in de personeelsvoorziening te maken krijgen dan andere regio's. Hoe groot deze verschillen zijn, is mede afhankelijk van de mate van mobiliteit van het arbeidsaanbod. Wanneer het arbeidsaanbod zeer mobiel is, zullen regionale verschillen slechts van tijdelijke aard zijn. Als het arbeidsaanbod echter helemaal niet reageert op verschillen tussen regionale arbeidsmarktperspectieven zullen verschillen tussen regio's blijven bestaan. De bereidheid om een baan buiten de eigen regio te aanvaarden, vooral als hiervoor verhuisd moet worden, hangt sterk samen met de opleidingsachtergrond. Uit Van Dijk e.a (1998) blijkt dat de kans op migratie toeneemt naarmate iemand meer jaren onderwijs heeft genoten. De verschillen ontstaan feitelijk al voordat mensen aan een opleiding beginnen. Veel studenten gaan voor hun opleiding al naar een ander deel van het land. Aan de andere kant zal het voor hoger opgeleiden ook vaker noodzakelijk zijn om werk buiten de eigen regio te zoeken. Voor veel hogere en specialistische functies is men immers afhankelijk van een beperkt aantal werkgevers. Deze verschillen tussen lager en hoger opgeleiden worden ook weerspiegeld in de manier waarop beide groepen naar werk zoeken. Lager opgeleiden zoeken bijvoorbeeld vaker via het arbeidsbureau of het uitzendbureau en deze bureaus bemiddelen voornamelijk in banen binnen de eigen regio terwijl hoger opgeleiden bijvoorbeeld via landelijke dagbladen naar een baan zoeken (zie Van Dijk, e.a., 1998)

In dit hoofdstuk wordt getracht om de regionale knelpunten in kaart te brengen voor de onderscheiden economische, administratieve en juridische opleidingstypen. Allereerst wordt in paragraaf 4.2 aangegeven hoe de werkgelegenheid voor die opleidingstypen over de verschillende regio's is verdeeld. We onderscheiden daarbij vier regio's: de randstad en het noorden, oosten en zuiden van het land⁷. De nadruk zal met name worden gelegd op het verschil tussen de randstad en de overige regio's. Verder wordt in deze paragraaf een beeld gegeven van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in 1997 in de verschillende regio's. In paragraaf 4.3 wordt gekeken naar verschillen in verwachte knelpunten in de personeelsvoorziening tussen regio's. Eerst worden daartoe de rekruteringsbehoefte en de arbeidsmarktinstroom naar regio verbijzonderd. Vervolgens wordt de instroom over de regio's verdeeld op basis van de geobserveerde mobiliteit van schoolverlaters in 1996 en 1997.

7. De provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland vormen de randstad. Groningen, Friesland en Drenthe vormen het noorden. Het oosten bestaat uit de provincies Overijssel, Gelderland en Flevoland en het zuiden bevat de overige drie provincies.

4.2 Regionale verdeling van de werkgelegenheid

De werkgelegenheid is in Nederland geconcentreerd in de randstad. Bijna de helft van de werkenden is werkzaam in de randstad. In het noorden, oosten en zuiden van het land bevindt zich respectievelijk 10%, 20% en 25% van de werkgelegenheid. De werkgelegenheid van personen met een universitaire opleiding is echter nog veel sterker in de randstad geconcentreerd dan bij de lagere opleidingsniveaus het geval is. Dat geldt ook voor de hier beschouwde universitaire opleidingstypen. Tabel 4.1 laat zien dat van de werkenden met een opleiding die binnen *WO econom(etr)ie* of *WO rechten en bestuurskunde* valt, ongeveer tweederde in de randstad werkt. Bij *WO accountancy en belastingen* is dat aandeel wat lager. Bovendien werkt bij dit opleidingstype een wat groter deel in het zuiden van het land.

Tabel 4.1
Werkenden per opleidingstype verbijzonderd naar regio, gemiddelde 1996-1997

	Randstad %	Noord %	Oost %	Zuid %
MBO/LLW administratie	44	9	22	25
MBO totaal	43	11	21	25
HBO accountancy en bedrijfseconomie	50	7	19	24
HBO bedrijfskunde	47	8	20	25
HBO totaal	48	9	19	25
WO econom(etr)ie	67	-	10	18
WO accountancy en belastingen	60	-	-	26
WO rechten en bestuurskunde	66	6	13	15
WO totaal	61	5	15	18
Totaal alle werkenden	45	10	20	25
- onvoldoende waarnemingen beschikbaar				

Bron: CBS/ROA

In welke mate schoolverlaters en recent afgestudeerden bereid zijn om een baan te aanvaarden buiten de eigen regio is mede afhankelijk van de arbeidsmarktsituatie in de eigen regio. De werkloosheid onder schoolverlaters en recent afgestudeerden geeft een indicatie van de regionale verschillen in arbeidsmarktpositie. Wel geldt natuurlijk dat naarmate schoolverlaters en recent afgestudeerden vaker bereid zijn werk buiten de eigen regio te aanvaarden de verschillen in werkloosheid tussen schoolverlaters die in verschillende regio's hun opleiding hebben genoten kleiner zullen zijn. Tabel 4.2 vergelijkt de werkloosheid onder schoolverlaters in de randstad met die in de overige regio's. Het blijkt dat het werkloosheidspercentage voor (K)MBO-schoolverlaters in de randstad nauwelijks verschilt van het werkloosheidspercentage voor schoolverlaters uit de overige regio's. Als we kijken naar de afzonderlijke opleidingstypen zien we echter dat bij KMBO administratie de werkloosheid in de randstad hoger is dan in de overige regio's hoewel het verschil niet

significant blijkt. Bij *MBO administratie* is juist sprake van een wat lagere werkloosheid in de randstad maar ook hier is het verschil niet significant. Onder HBO-afgestudeerden uit de randstad is de werkloosheid significant lager dan onder afgestudeerden uit de overige regio's. Voor de specifieke HBO-opleidingstypen die wij hier onderscheiden zijn de verschillen in werkloosheid echter niet significant. Voor het opleidingstype *WO econom(etr)ie* geldt hetzelfde.

Tabel 4.2

Percentage recent afgestudeerden dat anderhalf jaar na afstuderen als werkloos geregistreerd staat naar opleidingstype in de randstad en de overige regio's, 1997¹

	randstad %	overige regio's %
KMBO administratie	4	0
MBO administratie	5	7
MBO totaal	4	4
HBO accountancy en bedrijfseconomie	2	1
HBO bedrijfskunde	2	3
HBO totaal	4	5
WO econom(etr)ie	1	2

* = chikwadraat toets op verschil tussen randstad en overige regio's significant bij 5%-niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

¹ Het gaat hier om de regio waar de schoolverlaters woonachtig zijn en niet de regio waar ze hun opleiding hebben genoten.

De arbeidsmarktsituatie van schoolverlaters uit de randstad lijkt voor de hier onderscheiden opleidingstypen niet veel te verschillen van de situatie in de overige regio's. Het is echter ook interessant om na te gaan of banen in bepaalde regio's aantrekkelijker zijn. Het is mogelijk dat het in bepaalde regio's makkelijker is om werk te vinden dat goed aansluit bij de gevolgde opleiding. Tabel 4.3 geeft per regio en opleidingstype het percentage recent afgestudeerden dat onder het eigen opleidingsniveau werkzaam is. De tabel laat zien dat voor het MBO als totaal het percentage schoolverlaters dat een baan accepteert onder het eigen opleidingsniveau in de randstad significant lager is dan in de rest van Nederland, hoewel het verschil niet bijzonder groot is. Bij de hier onderscheiden opleidingstypen *KMBO* en *MBO administratie* zien we dit verschil ook maar bij beide opleidingstypen is het verschil niet significant. Voor het HBO als totaal is er geen verschil in de mate van onderbenutting tussen de regio's maar bij het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* blijkt weer wel sprake te zijn van significant meer onderbenutting buiten de randstad. Tenslotte zien we dat bij afgestudeerden met een opleiding die valt binnen het opleidingstype *WO econom(etr)ie* het verschil in onderbenutting tussen de randstad en de rest van Nederland aanzienlijk is. Terwijl in de randstad 43% van de afgestudeerden werkzaam is in een baan op lager niveau dan WO-niveau is dit buiten de randstad 54%. Blijkbaar accepteren veel afgestudeerden liever een baan op lager niveau dan een aansluitende baan in een andere regio.

Tabel 4.3

Percentage recent afgestudeerden dat werkzaam is in een beroep onder het eigen opleidingsniveau naar opleidingstype in de randstad en de overige regio's, 1997

	randstad %	overige regio's %
KMBO administratie	38	46
MBO administratie	37	36
MBO totaal	39	40*
HBO accountancy en bedrijfseconomie	17	18
HBO bedrijfskunde	21	28*
HBO totaal	21	23
WO econom(etr)ie	43	54**

* = chi-kwadraad toets op verschil tussen randstad en overige regio's significant bij 5% niveau

** = chi-kwadraad toets op verschil tussen randstad en overige regio's significant bij 1% niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

Tabel 4.4 geeft vervolgens het percentage schoolverlaters naar opleidingsrichting en regio dat een baan accepteert buiten het eigen vakgebied. Opvallend genoeg ligt dit percentage bij een aantal opleidingstypen juist hoger in de randstad. Dat geldt voor het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie*, hoewel bij dit opleidings-type het verschil erg klein is, en voor *WO econom(etr)ie* waar het verschil wat groter is.

Tabel 4.4

Percentage recent afgestudeerden dat werkzaam is in een beroep buiten de eigen vakrichting naar opleidingstype in de randstad en de overige regio's, 1997

	randstad %	overige regio's %
KMBO administratie	42	51
MBO administratie	49	51
MBO totaal	40	39
HBO accountancy en bedrijfseconomie	15	14*
HBO bedrijfskunde	33	35
HBO totaal	25	21**
WO econom(etr)ie	24	19**

* = chi-kwadraad toets op verschil tussen randstad en overige regio's significant bij 5% niveau

** = chi-kwadraad toets op verschil tussen randstad en overige regio's significant bij 1% niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

Regionale beloningsverschillen

Op basis van de gepresenteerde gegevens over werkloosheid en onderbenutting zou geconcludeerd kunnen worden dat voor een aantal van de onderscheiden opleidingstypen de situatie in de randstad iets gunstiger is dan buiten de randstad maar de verschillen lijken toch minimaal. Een ander aspect van de arbeidsmarktpositie is natuurlijk de beloning. In hoofdstuk 2 bleek al dat voor verschillende opleidingstypen de beloning in de randstad beter is dan buiten de randstad. Tabel 4.4 geeft nog eens het gemiddeld bruto maandloon voor schoolverlaters en recent afgestudeerden werkzaam in de randstad en in de rest van Nederland.

Tabel 4.5
Gemiddeld bruto maandloon van recent afgestudeerden naar opleidingstype en regio, 1997¹

	randstad		overige regio's	
KMBO administratie	1.841	(584)	1.763	(591)
MBO administratie	2.329	(780)	2.046	(550)**
MBO totaal	2.376	(935)	2.265	(1.211)**
HBO accountancy en bedrijfseconomie	3.395	(716)	3.368	(1.075)
HBO bedrijfskunde	3.546	(1.554)	3.333	(812)**
HBO totaal	3.613	(3.340)	3.432	(1.565)**
WO econom(etr)ie	4.230	(1.494)	3.914	(909)**

** t-toets op verschil randstad en overige regio's significant op 1% niveau

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

¹ standaarddeviatie tussen haakjes

De tabel laat zien dat voor de meeste opleidingstypen de beloning in de randstad hoger ligt dan de gemiddelde beloning elders in Nederland. Bij *HBO accountancy en bedrijfseconomie* is dit verschil echter minimaal en ook niet significant. De iets gunstigere situatie voor recent afgestudeerden in de randstad vertaalt zich dus in een betere beloning. Werkgevers in de randstad ondervinden blijkbaar steeds meer knelpunten in de personeelsvoorziening en gaan daarom hogere lonen bieden. In hoeverre deze betere beloning er ook toe leidt dat meer recent afgestudeerden uit overige regio's bereid zijn om in de randstad te gaan werken hangt natuurlijk sterk af van de regionale voorkeur van deze mensen. Naarmate de regionale gebondenheid groter is zullen beloningsverschillen minder effect hebben op de regionale mobiliteit van het arbeidsaanbod.

4.3 Verwachte knelpunten naar regio

In deze paragraaf zal worden bekeken in welke mate de knelpunten bij de verschillende opleidingen die zijn beschreven in hoofdstuk 3 zich zullen voordoen in de vier onderscheiden regio's. Allereerst worden daartoe de vraag- en aanbodprognoses

per opleidingstype uit hoofdstuk 3 verbijzonderd naar regio. Vervolgens wordt bekeken hoe groot de feitelijke mobiliteit tussen de randstad en de overige regio's van schoolverlaters gemiddeld was in 1996-1997. Deze gegevens zullen worden gebruikt om tot een herziene instroomprognose per regio te komen. Op basis van deze herziene instroom wordt nagegaan hoe groot de knelpunten zijn als rekening wordt gehouden met mobiliteit tussen regio's.

In tabel 4.6 wordt de rekruteringsbehoefte voor de periode 1998-2002 naar regio verbijzonderd⁸. Daar de werkgelegenheid zich voor alle onderscheiden opleidingstypen in de randstad concentreert zal ook de rekruteringsbehoefte in deze regio het grootst zijn.

Tabel 4.6
Verwachte rekruteringsbehoefte naar opleidingstype naar regio, 1998-2002

	Randstad	Noord	Oost	Zuid	Totaal
MBO/LLW administratie	34.800	6.300	13.900	17.400	72.500
HBO accountancy en bedrijfseconomie	11.000	1.400	3.700	4.700	20.800
HBO bedrijfskunde	11.600	1.800	4.300	5.100	22.900
WO economie(etr)ie	10.400	1.300	3.500	4.300	19.500
WO accountancy en belastingen	4.800	500	1.400	1.800	8.500
WO rechten en bestuurskunde	8.400	1.000	2.600	3.000	15.100

Bron: ROA

Tabel 4.6 geeft de verwachte arbeidsmarktinstroom voor de periode 1998-2002 opgesplitst naar regio. Het grootste deel van de verwachte arbeidsmarktinstroom heeft betrekking op de randstad. Uit de tabel blijkt dat voor de genoemde MBO- en HBO-opleidingen bijna de helft van de totale arbeidsmarktinstroom in de randstad een opleiding heeft gevolgd. Voor het WO is dit ongeveer tweederde. De arbeidsmarktinstroom vanuit de WO-opleidingen is sowieso meer geconcentreerd omdat zich in de randstad 3 van de in totaal 6 economische faculteiten bevinden.

Natuurlijk zal een deel van de nieuwkomers zich buiten de regio van de eigen opleiding aanbieden. Tabel 4.8 geeft een beeld van de gemiddelde regionale mobiliteit van recent afgestudeerden over 1996 en 1997. De tabel geeft zowel het percentage schoolverlaters dat in de randstad heeft gestudeerd en buiten de randstad werkt als het percentage schoolverlaters dat buiten de randstad heeft gestudeerd maar in de randstad werk heeft gevonden. Opvallend is dat MBO'ers de stroom vanuit de rand-

8. Deze opsplitsing is gemaakt onder de veronderstelling dat de werkgelegenheidsontwikkelingen in de beroepsgroepen waarin werkenden van deze opleidingstypen werkzaam zijn in alle regio's dezelfde trend volgen. De vervangingsvraag is proportioneel, op basis van de werkgelegenheidsverdeling per opleidingstype, verdeeld (zie ook bijlage 3).

stad naar de overige regio's relatief groter is dan de stroom naar de randstad. Bij de opleidingstype op HBO-niveau en WO-niveau is juist de mobiliteit naar de randstad groter. Overigens valt ook de relatief lage mobiliteit onder recent afgestudeerden met een opleiding *HBO accountancy en bedrijfseconomie* op. Dit is echter niet zo verwonderlijk daar in de vorige paragraaf al bleek dat deze afgestudeerden zowel binnen als buiten de randstad weinig moeite hebben om een passende baan te vinden. De stimulans om buiten de eigen regio naar werk te zoeken zal daarom klein zijn. Tenslotte blijkt de regionale mobiliteit onder afgestudeerden met een opleiding binnen *WO econom(etr)ie* die buiten de randstad hebben gestudeerd aanzienlijk te zijn.

Tabel 4.7

Verwachte arbeidsmarktinstroom naar regio waar de opleiding is gevolgd per opleidingstype, 1998-2002

	Randstad	Noord	Oost	Zuid	Totaal
MBO/LLW administratie	22.900	5.700	9.500	9.500	47.700
HBO accountancy en bedrijfseconomie	7.700	2.200	3.100	4.100	17.000
HBO bedrijfskunde	8.500	2.600	4.600	4.400	20.200
WO econom(etr)ie	6.700	1.800	100	3.200	11.800
WO accountancy en belastingen	2.800	600	200	1.000	4.700
WO rechten en bestuurskunde	8.800	1.600	1.100	1.900	13.400

Bron: ROA

Tabel 4.8

Regionale mobiliteit van schoolverlaters naar opleidingstype van en naar de randstad, gemiddelde 1996-1997

	van randstad %	naar randstad %
(K)MBO administratie	14	3
MBO totaal	11	7
HBO accountancy en bedrijfseconomie	7	16
HBO bedrijfskunde	15	27
HBO totaal	13	23
WO econom(etr)ie*	12	43

Bron: ROA (RUBS/HBO-Monitor/WO-Monitor)

* voor dit opleidingstype zijn geen gegevens beschikbaar voor het noorden van het land

De omvang van de mobiliteit is echter deels afhankelijk van de actuele situatie op de regionale arbeidsmarkt. De relatief hoge mobiliteit richting de randstad komt waarschijnlijk gedeeltelijk voort uit de voor schoolverlaters wat gunstigere arbeidsmarkt-situatie in de randstad, die al bleek in paragraaf 4.2. Daarnaast zullen echter ook regionale voorkeuren een rol spelen. Veel mensen moeten voor hun opleiding naar een ander deel van het land verhuizen maar willen na afloop weer terug naar de

elgen regio. Helaas is de achtergrond van regionale mobiliteit op basis van de hier beschikbare databronnen niet te achterhalen.

Op basis van gegevens over de mobiliteit onder schoolverlaters, kan een beeld worden gegeven van de knelpunten in de randstad en de overige regio's. Hierbij moet wel worden bedacht dat impliciet is verondersteld dat regionale mobiliteit niet afhankelijk is van de regionale arbeidsmarktsituatie. Zoals gezegd zal dit maar gedeeltelijk het geval zijn.

Tabel 4.9

Verwachte regionale knelpunten naar opleidingstype (ITKR) per regio in 2002 op basis van de waargenomen mobiliteit in 1996 en 1997

	randstad	buiten randstad
MBO/LLW administratie	0,99	1,01
HBO accountancy en bedrijfseconomie	0,99	1,01
HBO bedrijfskunde	1,00	0,99
WO econom(etr)ie	1,06	0,93
WO accountancy en belastingen	1,01	0,98
WO rechten en bestuurskunde	1,04	0,95

Bron: ROA

Tabel 4.9 geeft een indicatie van de verschillen in ex ante knelpunten tussen regio's. Als de indicator een waarde heeft groter dan 1 dan zijn de knelpunten in de regio naar verwachting kleiner dan gemiddeld voor het opleidingstype het geval is en bij een waarde kleiner dan 1 groter dan gemiddeld⁹. De verschillen in knelpunten tussen regio's lijken bij het opleidingstype *MBO/LLW administratie* vrij beperkt. Naar verwachting zullen buiten de randstad wat minder knelpunten worden ondervonden dan in de randstad. Dat geldt eveneens voor het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie*. Bij het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* zijn daarentegen de knelpunten buiten de randstad wat groter, hoewel ook hier de verschillen minimaal lijken. Bij de onderscheiden opleidingstypen op WO niveau zullen de knelpunten opvallend genoeg waarschijnlijk het grootst zijn buiten de randstad. Het verschil tussen de randstad en de overige regio's lijkt het grootst voor de opleidingstypen *WO econom(etr)ie* en *WO rechten en bestuurskunde*. Bij *WO accountancy en bestuurskunde* is het verschil tussen de randstad en de overige regio's wat minder groot.

9. Bij het bepalen van de verschillen in knelpunten is geen rekening gehouden met de substitutievraag als gevolg van tekorten bij andere opleidingstypen. Ook is het aanbod van kortdurige werklozen buiten beschouwing gelaten. Zie voor een meer uitgebreide beschrijving van de opbouw van de indicator toekomstige regionale knelpunten (ITKR) bijlage 3 van dit rapport.

We kunnen concluderen dat hoewel in alle regio's sprake zal zijn van enige knelpunten in de personeelsvoorziening er toch ook duidelijke verschillen tussen regio's blijven bestaan. Wel dient opgemerkt te worden dat indien de verschillen tussen de regio's groter worden de mobiliteitsstromen tussen regio's ook wat groter zullen worden. Werkgevers in regio's met de meeste knelpunten zullen waarschijnlijk proberen mensen uit andere regio's aan te trekken door gunstigere arbeidsvoorwaarden te bieden. Omdat echter in alle regio's sprake is van knelpunten zijn de mogelijkheden voor werkgevers wat dat betreft waarschijnlijk beperkt. Het biedt meer perspectief om schoolverlaters van andere opleidingen aan te trekken en deze om of bij te scholen.

5 Conclusies

In dit rapport is een analyse gemaakt van de arbeidsmarktontwikkelingen bij enkele voor de Belastingdienst relevante economische, administratieve en juridische opleidingen. In tabel 1.1 is een overzicht gegeven van de onderscheiden opleidingen. Eerst is een beeld geschetst van de huidige arbeidsmarktsituatie. Daarbij is onder andere ingegaan op de ontwikkeling van het aantal werkenden, de kenmerken van werkenden met een dergelijke opleidingsachtergrond, de arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden en het karakter van het marktsegment van deze opleidingen. Vervolgens is ingegaan op de verwachte ontwikkelingen voor de periode 1998-2002. Op basis van de vraag- en aanbodontwikkelingen is een indicatie gegeven van de knelpunten die werkgevers zullen ondervinden bij het werven van personeel met de gewenste economische, administratieve of juridische opleidingsachtergrond. Tot slot is gekeken in welke mate de regionale knelpunten afwijken van het landelijke beeld. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de belangrijkste conclusies van dit rapport. Vervolgens worden voor elk opleidingstype afzonderlijk nog eens de belangrijkste bevindingen bijeengebracht.

De werkgelegenheid voor personen met een economische, administratieve of juridische opleidingsachtergrond is de laatste jaren sterk toegenomen. Deze toename is met name te wijten aan de snelle groei van de zakelijke dienstverlening. De hoge werkgelegenheidsgroei weerspiegelt zich in de arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden. Met uitzondering van de MBO-opleidingen bedrijfsadministratie en economisch-juridisch is de werkloosheid onder recent afgestudeerden in 1997 laag. Bovendien blijkt bij bijna alle onderscheiden HBO- en WO-opleidingen het percentage van de recent afgestudeerden dat na afstuderen langer dan 3 jaar werkloos is geweest lager dan 10%. Wel blijken recent afgestudeerden vrij vaak in een baan onder hun niveau werkzaam te zijn. Alleen bij recent afgestudeerden van de opleiding HBO accountancy blijkt dit percentage erg laag.

De belangrijkste bedrijfssector waar de afgestudeerden van de economische, administratieve en juridische opleidingen emplooi vinden is de zakelijke dienstverlening. Het werkgelegenheidsaandeel van de deze bedrijfssector is bovendien stijgend. Daarentegen is het werkgelegenheidsaandeel van de overheid bij de meeste opleidingen dalend of zelfs sterk dalend. Het marktaandeel van de non-profit sector op de arbeidsmarktsegmenten van de betreffende opleidingen is bovendien gering. Bij geen van de opleidingen komt het marktaandeel van de non-profit sector boven de 15% uit, maar bij de meeste opleidingen is het percentage nog veel lager. Van de afgestudeerden met een opleiding HBO accountancy komt bijvoorbeeld slechts 3% in de non-profit sector terecht.

Bij de meeste onderscheiden opleidingen is de werkgelegenheid heel sterk geconcentreerd in enkele specifieke beroepen. Zoals verwacht vormen de beroepsgroe-

pen *assistent accountants* en *accountants* de belangrijkste beroepsgroep voor afgestudeerden met een *accountancy-opleiding op HBO- of WO-niveau*. Recent afgestudeerden met een HBO- of WO-opleiding fiscale economie en de WO-opleiding fiscaal recht zijn voornamelijk werkzaam in de beroepsgroepen *bestuurlijk, juridisch medewerkers* en *juristen*. Deze sterke beroepsgerichtheid van de opleidingen maakt de substitutiemogelijkheden tussen opleidingen beperkt. De belangrijkste alternatieven voor de accountancy-opleidingen blijken overigens de opleidingen HBO en WO bedrijfseconomie.

De sterke werkgelegenheidsgroei van de afgelopen jaren zal zich naar verwachting de komende jaren voortzetten. Met name voor de opleidingstypen *WO econom(etr)ie* en *WO accountancy en belastingen* wordt een hoge uitbreidingsvraag verwacht. Hoewel ook de arbeidsmarktinstroom bij de meeste opleidingstypen hoog zal zijn is deze instroom toch verre van voldoende om aan de hoge rekruteringsbehoefte te voldoen. Geconcludeerd kan worden dat bij vrijwel alle onderscheiden opleidingen grote tot zeer grote knelpunten worden ondervonden. Alleen bij de opleiding HBO bedrijfseconomie worden in eerste instantie geen knelpunten verwacht.

De verwachte knelpunten in de personeelsvoorziening zullen zich naar verwachting voordoen in alle regio's maar er zijn wel enkele duidelijke verschillen tussen regio's. Bij de onderscheiden opleidingstypen op HBO-niveau, *HBO accountancy en bedrijfseconomie* en *HBO bedrijfskunde* doen de meeste knelpunten zich naar verwachting voor in de randstad. Bij *WO accountancy en belastingen*, *WO econom(etr)ie* en *WO rechten en bestuurskunde* zullen de knelpunten de komende jaren waarschijnlijk iets groter zijn buiten de randstad.

Geconcludeerd kan worden dat werkgevers de komende jaren aanzienlijke knelpunten in de personeelsvoorziening zullen gaan ondervinden voor de in dit rapport geanalyseerde economische, administratieve en juridische opleidingen. Weliswaar zijn er enige substitutiemogelijkheden met name tussen de opleidingen accountancy en bedrijfseconomie op HBO- en WO-niveau, maar deze zijn nooit voldoende om de knelpunten geheel op te lossen. Verder blijkt de positie van de overheid relatief ongunstig. Slechts een klein aandeel van de recent afgestudeerden blijkt bij de overheid terecht te komen. Ondanks de iets hogere starterslonen in de non-profit sector blijken de meeste afgestudeerden toch voor de profit sector te kiezen. Blijkbaar zijn er andere aspecten dan het startsalaris die van doorslaggevende betekenis zijn voor de keuze van recent afgestudeerden.

Belangrijkste resultaten per opleiding

MBO economisch juridisch

Er zijn in Nederland ruim 15 duizend werkenden met een economisch-juridische opleiding op MBO-niveau. Ongeveer 38% van de werkenden met deze opleidingsachtergrond is vrouw, dit komt overeen met het percentage vrouwen onder alle werkenden in Nederland. De leeftijdsopbouw van werkenden met een economisch-juridische MBO-opleiding is eveneens min of meer gelijk aan de leeftijdsopbouw van de gehele werkzame bevolking. De arbeidsmarkt van schoolverlaters van deze opleiding is in 1997 niet zo gunstig. Anderhalf jaar na afstuderen is maar liefst 17% werkloos. Bovendien blijkt meer dan een kwart langer dan 3 maanden werkloos te zijn geweest na afstuderen. Verder blijkt dat schoolverlaters die wel een baan hebben vaak onder hun niveau of buiten de eigen vakrichting werkzaam zijn. Het percentage schoolverlaters dat zegt dat voor hun functie een lager opleidingsniveau dan het MBO-niveau vereist was is 40%. Daarnaast zegt tweederde van de schoolverlaters dat een andere vakrichting dan de eigen vakrichting vereist was. Ruim 30% van de schoolverlaters is werkzaam in de beroepsgroep *boekhouders en secretaresses* en daarnaast is 18% werkzaam in de beroepsgroep *commercieel employés* en 16% in de beroepsgroep *verkopers*. De belangrijkste bedrijfssectoren zijn de handel en de zakelijke dienstverlening. Verder is 14% van de schoolverlaters in de non-profit sector werkzaam.

Verwacht wordt dat de ongunstige arbeidsmarktsituatie voor de schoolverlaters van *MBO economisch juridisch* de komende jaren zal verbeteren. Er zullen dan ook grote knelpunten in de personeelsvoorziening ontstaan. De reden hiervoor is dat de arbeidsmarktinstroom sterk zal achterblijven bij de vraag. Voor het opleidingstype *MBO/LLW administratie* waartoe de opleiding MBO economisch-juridisch wordt gerekend, wordt voor de periode 1998-2002 een rekruteringsbehoefte van 23% verwacht terwijl de totale arbeidsmarktinstroom voor dit opleidingstype slechts 15% bedraagt. De knelpunten zullen waarschijnlijk het grootst zijn in de randstad.

MBO bedrijfsadministratie

Bijna 115 duizend werkenden hebben een opleiding MBO bedrijfsadministratie gevolgd. Hiervan is 37% vrouw, dit wijkt nauwelijks af van het gemiddelde voor de gehele werkzame bevolking in Nederland. De leeftijdsopbouw van de werkenden is wat jonger dan gemiddeld. Terwijl in het totaal 28% van de werkenden jonger is dan 30 jaar, is dit percentage voor deze opleiding 35%. De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters is redelijk. In 1997 is ongeveer 5% van de schoolverlaters van het schooljaar 1995/1996 nog werkloos. Bovendien is slechts 9% langer dan 3 maanden werkloos geweest na het verlaten van de opleiding. Als we echter kijken naar de aansluiting tussen opleiding en beroep dan is de situatie wat minder rooskleurig.

Meer dan 30% van de schoolverlaters is werkzaam in een baan onder MBO-niveau en 44% in een baan waarvoor niet de eigen opleidingsrichting werd vereist. De belangrijkste beroepsgroep voor schoolverlaters is de beroepsgroep *boekhouders en secretaresses* waarin ruim 40% van de schoolverlaters werkzaam is. De belangrijkste bedrijfssectoren voor schoolverlaters zijn de handel en de zakelijke dienstverlening waar respectievelijk 29% en 17% van de werkgelegenheid is geconcentreerd. Het aandeel van de non-profit sector in de werkgelegenheid voor schoolverlaters bedraagt 12%.

HBO accountancy

In Nederland zijn ongeveer 29.000 personen met een accountancy-opleiding op HBO-niveau werkzaam. Slechts 11% van de werkenden met deze opleidingsachtergrond is vrouw. De leeftijdsopbouw van de werkenden is wat ouder dan gemiddeld. De arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden van deze opleiding is zeer goed. In 1997 was bijvoorbeeld slechts 1% van de afgestudeerden uit het schooljaar 1995-1996 werkloos. Bovendien bleek van deze recent afgestudeerden 98% binnen 3 maanden na afstuderen al werk te hebben gevonden. Afgestudeerden vinden over het algemeen werk dat zowel wat betreft niveau als richting goed op de gevolgde opleiding aansluit. Ongeveer 90% van de afgestudeerden is werkzaam in de beroepsgroep *assistent accountants*. Slechts 8% geeft aan dat voor hun baan een lager niveau dan HBO-niveau vereist was en slechts 3% dat een andere studierichting vereist was. Deze relatief gunstige arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden geldt overigens niet alleen voor 1997 maar ook voor eerdere jaren. De belangrijkste bedrijfssector voor recent afgestudeerden is de zakelijke dienstverlening. Slechts 3% van de recent afgestudeerden is werkzaam in de non-profit sector.

Deze gunstige arbeidsmarktpositie zal zich de komende jaren voortzetten. De rekruteringsbehoefte (zowel uitbreidings- als vervangingsvraag) voor het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* waartoe de opleiding HBO accountancy wordt gerekend, bedraagt in de periode 1998-2002 32% van het aantal werkenden met deze opleidingsachtergrond in 1998. Een groot deel van deze rekruteringsbehoefte heeft waarschijnlijk betrekking op de opleiding HBO accountancy. Naar verwachting zullen in dezelfde periode ongeveer 2.900 afgestudeerden van de reguliere opleiding HBO accountancy op de arbeidsmarkt instromen. Dit is 10% van het totaal aantal werkenden met deze opleiding. Dit betekent dat werkgevers de komende jaren naar verwachting zeer grote knelpunten in de personeelsvoorziening zullen ondervinden. Deze knelpunten zullen waarschijnlijk in de randstad nog wat groter zijn dan in de rest van Nederland.

HBO bedrijfseconomie

Het aantal werkenden met een HBO-opleiding bedrijfseconomie bedraagt ongeveer 24.500. Ongeveer 23% van de werkenden is vrouw. De leeftijdsopbouw van werkenden blijkt wat jonger dan gemiddeld. Bijna de helft van de werkenden is jonger dan 30 jaar. In 1997 was de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van deze opleiding vrij goed. De werkloosheid onder recent afgestudeerden bedroeg toen slechts 2% en 95% van hen had binnen 3 maanden na afstuderen een baan gevonden. Wel blijkt er soms sprake te zijn van aansluitingsproblemen. Zo geeft bijna een vijfde van de recent afgestudeerden aan dat voor hun huidige baan een opleidingsniveau lager dan HBO-niveau vereist was. Ook zegt 17% dat voor de baan niet de eigen vakrichting werd vereist. Recent afgestudeerden zijn in verschillende beroepsgroepen werkzaam. De belangrijkste beroepsgroep vormt de beroepsgroep *assistent accountants* waarin ruim 45% van de recent afgestudeerden werkzaam is. Daarnaast is ook een deel werkzaam in de beroepsgroepen *commercieel medewerkers*, *boekhouders en secretaresses*, *commercieel employés* en *organisatie adviseurs*. De belangrijkste bedrijfssectoren voor recent afgestudeerden zijn de zakelijke dienstverlening en het bankwezen waar respectievelijk 32% en 19% van de werkgelegenheid is geconcentreerd. Het aandeel van de non-profit sector bedraagt 10%.

Ook de komende jaren zal de arbeidsmarkt voor deze opleiding vrij gunstig blijven. Naar verwachting zullen de komende 4 vier jaar ruim 10.000 afgestudeerden met een regulier opleiding HBO bedrijfseconomie de arbeidsmarkt betreden. Dit is een zeer forse toename van ongeveer 40%. De rekruteringsbehoefte (zowel uitbreidings- als vervangingsvraag) voor het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* waartoe de opleiding HBO bedrijfseconomie wordt gerekend, bedraagt in de periode 1998-2002 32% van het aantal werkenden met deze opleidingsachtergrond in 1998. Een deel van deze vraag heeft betrekking op accountancy functies en zal in eerste instantie bestemd zijn voor afgestudeerden van de opleiding HBO accountancy. De knelpunten bij HBO bedrijfseconomie zijn daarom in eerste instantie gering. Echter, aangezien er bij de opleiding HBO accountancy naar verwachting zeer veel knelpunten zullen optreden zullen werkgevers er waarschijnlijk steeds meer toe over gaan afgestudeerden met een opleiding HBO bedrijfskunde aan te trekken. Het gevolg is dat ook bij deze opleiding de knelpunten steeds meer gaan toenemen. Deze knelpunten zullen waarschijnlijk in de randstad nog wat groter zijn dan in de rest van Nederland.

HBO fiscale economie

Er zijn ongeveer 4.500 werkenden met een opleiding fiscale economie. De arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden van deze opleiding kenmerkt zich door een erg lage werkloosheid. In 1997 is de werkloosheid vrijwel nihil. Wel blijken recent afgestudeerden er iets langer over te doen om een baan te vinden dan bijvoorbeeld

afgestudeerden van de opleidingen HBO accountancy en HBO bedrijfskunde hoewel toch 92% niet langer dan 3 maanden werkloos is geweest. Een deel van de afgestudeerden is werkzaam in een functie dat qua niveau (18%) of richting (14%) niet goed op de gevolgde richting aansluit. Ongeveer tweederde van de recent afgestudeerden blijkt werkzaam in de beroepsgroep *juridisch, bestuurlijk medewerkers* en 16% in de beroepsgroep *assistent accountants*. Bijna 80% van de recent afgestudeerden werkt in de zakelijke dienstverlening. Het aandeel van de non-profit sector in de totale werkgelegenheid van recent afgestudeerden bedraagt 9%.

In de periode 1998-2002 zullen naar verwachting 600 personen vanuit de reguliere opleiding HBO fiscale economie de arbeidsmarkt instromen. Deze arbeidsmarktinstroom is vrij laag, nog geen 15% van de totale werkgelegenheid voor deze opleiding. Voor dezelfde periode bedraagt de rekruteringsbehoefte (zowel uitbreidings- als vervangingsvraag) voor het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* waartoe de opleiding HBO fiscale economie wordt gerekend 32% van het aantal werkenden met deze opleidingsachtergrond in 1998. Daar een deel van deze vraag, namelijk de vraag vanuit de beroepsgroep *juridisch, bestuurlijk medewerkers*, specifiek voor de opleiding HBO fiscale economie bestemd is, waarbij de substitutiemogelijkheden met andere opleidingen die binnen het opleidingstype vallen bovendien beperkt is, zullen de knelpunten voor werkgevers naar verwachting zeer groot zijn. Deze knelpunten zullen waarschijnlijk in de randstad nog wat groter zijn dan in de rest van Nederland.

HBO management, economie en recht

Het opleidingstype HBO management, economie en recht valt binnen het opleidingstype *HBO bedrijfskunde*. Ruim een kwart van de werkenden met een opleiding die tot dit opleidingstype gerekend wordt is vrouw. Het opleidingstype kenmerkt zich verder door een relatief jonge leeftijdsopbouw. De arbeidsmarkt positie van afgestudeerden van de opleiding HBO management, economie en recht is in 1997 vrij goed. De werkloosheid bedraagt dan 2% en slechts 6% van alle recent afgestudeerden blijkt na afstuderen langer dan 3 maanden werkloos te zijn geweest. Wel blijkt dat recent afgestudeerden vaak terecht komen in functies die niet goed aansluiten bij hun opleiding. Zo is maar liefst 31% werkzaam in een beroep waarvoor een lager niveau dan HBO-niveau vereist is. Tevens zegt 42% dat voor de functie een andere dan de eigen vakrichting vereist was. Opvallend genoeg zijn de lonen van de recent afgestudeerden relatief hoog in vergelijking met de lonen van afgestudeerden die een opleiding binnen het opleidingstype *HBO accountancy en bedrijfseconomie* hebben gevolgd. De belangrijkste beroepsgroepen voor recent afgestudeerden zijn de beroepsgroepen *commercieel medewerkers* en *commercieel employés*. Recent afgestudeerden zijn in verschillende bedrijfssectoren werkzaam waaronder het bankwezen (24%), de zakelijke dienstverlening (23%) en het verzekeringswezen (16%). Het aandeel van de non-profit sector bedraagt 12%.

In de periode 1998-2002 zullen naar verwachting 5.100 personen met een reguliere opleiding HBO management en recht op de arbeidsmarkt instromen. De rekruteringsbehoefte voor het opleidingstype *HBO bedrijfskunde* als geheel bedraagt in die periode 32% van de totale werkgelegenheid. Naar verwachting zullen de knelpunten bij dit opleidingstype de komende jaren groot zijn.

WO fiscale economie

De opleiding WO fiscale economie valt binnen het opleidingstype *WO econom(etr)ie*. De arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden is op verschillende punten beter dan dat van afgestudeerden van andere opleidingen die tot dit opleidingstype worden gerekend. Zo is in 1997 de werkloosheid onder afgestudeerden uit het studiejaar 1995/1996 nihil. Bovendien is slechts 3% langer dan 3 maanden na afstuderen werkloos geweest. Ongeveer 20% van de recent afgestudeerden is werkzaam in een beroep onder WO-niveau. Voor het opleidingstype *WO econom(etr)ie* als totaal is dat bijna de helft van de recent afgestudeerden. Ook het percentage van de recent afgestudeerden dat buiten de eigen vakrichting is terecht gekomen blijkt wat lager dan gemiddeld bij het opleidingstype *WO econom(etr)ie* het geval is. Terwijl bij *WO econom(etr)ie* als totaal 23% buiten de eigen vakrichting werkzaam is, is dit bij fiscale economie 16%. De belangrijkste beroepsgroepen voor recent afgestudeerden zijn de beroepsgroepen *juristen* (60% van de werkgelegenheid) en *juridisch bestuurlijk medewerkers* (17% van de werkgelegenheid). Ruim tweederde van de recent afgestudeerden werkt in de zakelijke dienstverlening en ruim 10% bij de overheid.

Naar verwachting zal voor fiscale economie ook de komende jaren sprake zijn van een gunstige arbeidsmarktpositie. De rekruteringsbehoefte voor het opleidingstype *WO econom(etr)ie* als geheel is hoog, zo'n 40% over de periode 1998-2002. Deze hoge rekruteringsbehoefte is met name het gevolg van de hoge uitbreidingsvraag. De totale arbeidsmarktinstroom is eveneens hoog maar toch lang niet voldoende om aan de hoge vraag te voldoen. Daarom worden bij dit opleidingstype zeer grote knelpunten verwacht. De verwachte arbeidsmarktinstroom van fiscale economie bedraagt de komende jaren naar verwachting 400.

WO bedrijfseconomie

De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van de opleiding WO bedrijfseconomie is momenteel redelijk te noemen. Slechts 1% van de recent afgestudeerden was in 1997 werkloos. Wel is ruim 10% van de recent afgestudeerden, na afstuderen meer dan drie maanden werkloos geweest. Ook blijken recent afgestudeerden vaak in banen terecht te komen die niet zo goed aansluiten op de gevolgde opleiding. Zo is ruim de helft werkzaam in een beroep onder WO-niveau. Tevens werkt 23% in een beroep dat qua richting niet goed op de gevolgde opleiding aansluit. De beroeps-

groepen *commercieel medewerkers* en *assistent-accountants* zijn het belangrijkste voor recent afgestudeerde bedrijfseconomen, in deze beroepsgroepen is respectievelijk 23% en 22% van de werkgelegenheid geconcentreerd. Overigens is de beroepsspreiding voor deze opleiding vrij hoog. De zakelijke dienstverlening en het bank- en verzekeringswezen vormen de belangrijkste bedrijfssectoren.

Verwacht mag worden dat de arbeidsmarktpositie van bedrijfseconomen goed blijft. Over de periode 1998-2002 is de rekruteringsbehoefte voor het opleidingstype *WO econom(etr)ie* als geheel naar verwachting hoog, zo'n 40%. Deze hoge rekruteringsbehoefte is met name het gevolg van de hoge uitbreidingsvraag. De totale arbeidsmarktinstroom is eveneens hoog maar toch lang niet voldoende om aan de hoge vraag te voldoen. Daarom worden bij dit opleidingstype zeer grote knelpunten verwacht. De komende vier jaar zullen naar verwachting ongeveer 7.400 afgestudeerden met een opleiding bedrijfseconomie de arbeidsmarkt betreden.

WO accountancy

Ongeveer 4.000 werkenden in Nederland hebben een post-doctorale (NIVRA) opleiding tot register-accountant afgesloten. Bij deze opleiding worden de komende jaren grote knelpunten verwacht. De rekruteringsbehoefte voor het opleidingstype *WO accountancy en belastingen* waartoe deze opleiding wordt gerekend is naar verwachting erg hoog, 49% voor de komende vier jaar. Deze hoge rekruteringsbehoefte komt zowel voort uit een hoge uitbreidingsvraag (29%) als een hoge vervangingsvraag (20%). Een deel van deze rekruteringsbehoefte komt vanuit de beroepsgroep *accountants* en is specifiek bestemd voor afgestudeerden van de accountancy-opleidingen. Ook de arbeidsmarktinstroom is naar verwachting hoog. In vier jaar tijd zullen 2.800 register-accountants de arbeidsmarkt betreden. Toch is deze instroom lang niet voldoende om aan de hoge rekruteringsbehoefte te voldoen.

WO fiscaal recht

Ongeveer 5.500 werkenden hebben een fiscaal juridische opleiding afgerond. In dit rapport zijn geen nieuwe gegevens gepresenteerd over de arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden van *WO fiscaal recht*. Uit onderzoek van Elsevier/SEO uit 1997 en 1998 (zie Berkhout en Webbink, 1997 en Berkhout, 1998) blijkt echter dat de arbeidsmarktpositie van recent afgestudeerden goed is. Uit genoemd onderzoek blijkt dat begin 1997 het percentage werkzoekenden onder afgestudeerden van de fiscaal-juridische opleiding uit het studiejaar 1994-1995 nihil is. Begin 1998 is van degenen die in het studiejaar 1995-1996 zijn afgestudeerd 3% werkzoekend. De aansluiting tussen opleiding en beroep is ook vrij goed. Begin 1997 zegt slechts ongeveer 15% van de respondenten in het onderzoek dat voor hun functie een lagere opleiding dan universitair-niveau vereist was. Het gaat dan meestal om banen op HBO-niveau. Uit het Elsevier/SEO-onderzoek blijkt verder dat de belangrijkste

bedrijfssector voor recent afgestudeerden de commerciële dienstverlening is, in beide jaren werkt ongeveer driekwart van de respondenten in deze sector. Het aandeel van de overheid in de werkgelegenheid van recent afgestudeerden is in beide jaren laag, in 1997 15% en in 1998 10%.

Voor de periode 1998-2002 worden bij deze opleidingen grote knelpunten verwacht. De rekruteringsbehoefte voor het opleidingstype *WO accountancy en belastingen* waartoe deze opleiding wordt gerekend is naar verwachting erg hoog, 49% voor de komende vier jaar. Deze hoge rekruteringsbehoefte komt zowel voort uit een hoge uitbreidingsvraag (29%) als een hoge vervangingsvraag (20%). Een deel van deze rekruteringsbehoefte komt vanuit de beroepsgroep *juristen* en is specifiek bestemd voor afgestudeerden van de opleiding WO fiscaal recht. De arbeidsmarktinstroom is naar verwachting redelijk hoog. De komende vier jaar tijd zullen 1.700 nieuwkomers de arbeidsmarkt betreden. Deze instroom is echter onvoldoende om aan de hoge rekruteringsbehoefte te voldoen.

WO Nederlands recht

Het aantal werkenden met een opleiding Nederlands recht bedraagt in 1997 29.500. Het percentage vrouwen is bij deze opleiding wat hoger dan gemiddeld namelijk 42%. In de periode 1998-2002 zullen naar verwachting 9.600 afgestudeerden van deze opleiding de arbeidsmarkt betreden. De rekruteringsbehoefte voor het opleidingstype *WO rechten en bestuurskunde* waar deze opleiding onder valt is slechts 22%. Dit is met name te wijten aan een relatief lage vervangingsvraag vanuit de beroepsgroep *juristen*. Om deze reden worden bij deze opleiding slechts enige knelpunten verwacht. Naarmate echter meer knelpunten in de personeelsvoorziening bij WO fiscaal recht worden ondervonden zullen werkgevers er waarschijnlijk steeds vaker toe over te gaan afgestudeerden met een opleiding Nederlands recht te rekruteren. De knelpunten bij WO Nederlands recht zullen dan toenemen.

Literatuur

- Berkhout, P.H.G., D. Webbink (1997), *Goede studies, de beste banen. Academici van het studie jaar 1994-1995 op de arbeidsmarkt, Elsevier/SEO onderzoek 1997*, SEO-rapport nr417, Amsterdam.
- Berkhout, P.H.G. (1998), *Goede studies, de beste banen. Academici van het studie jaar 1995-1996 op de arbeidsmarkt, Elsevier/SEO onderzoek 1998*, SEO-rapport nr452, Amsterdam.
- Borghans, L., A. de Grip, R. Dekker, A. Matheeuwsen, W. Smits, E. Willems (1995) *Methodiek van het Informatiesysteem Onderwijs-Arbeidsmarkt 1995*, ROA-W-1995/3, Maastricht.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1998), *Enquête Beroepsbevolking 1997*, Voorburg/Heerlen.
- Dijk, J. van, H. Folmer, H.W. Herzog, Jr., A. M. Schlottmann (1998), 'Migration and earnings attainment: a comparison between the United States and the Netherlands, hoofdstuk 15 in: P. Nijkamp, C. Gorter en J. Poot (eds), *Crossing Borders*, Aldershot, Avebury.
- Heijke, J.A.M., A.G.M. Matheeuwsen en E.J.T.A. Willems (1998), *Clustering Educational Categories in a heterogeneous Labour Market*, Maastricht (verschijnt binnenkort).
- Matheeuwsen, Astrid, Andries de Grip (1997), *De doorstroom van het reguliere naar het niet-reguliere onderwijs*, ROA-W-1997/4, Maastricht.
- ROA (1997a), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, ROA-R-1997/7, Maastricht.
- ROA (1997b), *Statistische Bijlage, De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, ROA-R-1997/7B, Maastricht.
- ROA (1998a), *Schoolverlaters tussen Onderwijs en arbeidsmarkt 1997*, ROA-R-1998/5, Maastricht.
- ROA (1998a), *Statistische Bijlage, Schoolverlaters tussen Onderwijs en arbeidsmarkt 1997*, ROA-R-1998/5B, Maastricht.

Bijlage 1 Opleidingstypen en opleidingen

Opleidingstype en opleiding	SOI-code
MBO	
<i>MBO/LLW administratie</i>	46110, 46133, 46138, 46141, 46148, 46180-46199, 46600-46629, 46690
MBO economische juridisch	46628
MBO bedrijfsadministratie	46133
HBO	
<i>HBO accountancy en bedrijfseconomie</i>	56110, 56133, 56138, 56210, 56240, 56249, 56630
HBO accountancy	56133
HBO bedrijfseconomie	56110
HBO fiscale economie	56630
<i>HBO bedrijfskunde</i>	52310, 52350, 52380, 56120, 56220
HBO management, economie en recht	56120
WO	
<i>WO econom(etr)ie</i>	66110, 66141-66219, 66221-66240, 76110, 76141-76219
WO fiscale economie	66110
WO bedrijfseconomie	66110
<i>WO accountancy en belastingen</i>	66133, 66630, 76133, 76630
WO accountancy	76133
WO fiscaal recht	66630
<i>WO rechten en bestuurskunde</i>	66118, 66610-66629, 66631-66699, 76118, 76610-76629
WO Nederlands recht	66611

Bijlage 2 Verbijzondering arbeidsmarktprognoses van ROA-opleidingstype naar opleiding

Arbeidsmarktinstreamprognoses per opleiding

De instroomprognoses zijn gebaseerd op een verdeelmodel, dat een stapsgewijze modulaire opbouw heeft (voor een uitgebreide beschrijving, zie Borghans, e.a., 1995 en Matheeuwsen en de Grip, 1997). In het model worden globaal twee stappen onderscheiden. In de eerste stap wordt een prognose opgesteld van de arbeidsmarktinstream vanuit het reguliere onderwijs. In stap 2 wordt deze prognose bijgesteld op basis van informatie over schoolverlaters vanuit de beroepsbegeleidende leerweg (voormalige leerlingwezen) en het niet-reguliere onderwijs.

Uitgangspunt van stap 1 zijn de beraamde aantallen schoolverlaters in de *ReferentieRaming 1997* van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Deze aantallen zijn beraamd op een hoog aggregatieniveau en worden verbijzonderd op basis van een aantal andere databronnen. Voor het VBO wordt gebruik gemaakt van de *Integrale Leerlingtelling*, voor de verbijzondering van de prognoses voor het agrarische onderwijs van gegevens van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij, voor het HBO van de *HBO-werktabellen* van het CBS en voor het WO van de *WO-verdeelraming 1997* van het Ministerie van OC&W. Genoemde databronnen zijn zowel gebruikt voor de verbijzondering van de instroom naar opleidingstype als voor de verdere verbijzondering naar de in dit rapport onderscheiden opleidingen.

In stap 2 worden de prognoses uit stap 1, zoals gezegd, bijgesteld met behulp van gegevens over schoolverlaters uit de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) en het niet-reguliere onderwijs. Het totaal aantal schoolverlaters vanuit het BBL wordt verkregen uit de *ReferentieRaming 1997*. Deze aantallen worden verder uitgesplitst met behulp van gegevens uit de *OnderwijsRekeningen '95/'96 en '96/'97* van het CBS. Het aantal schoolverlaters uit het niet-reguliere onderwijs wordt eveneens verkregen uit de *OnderwijsRekeningen* van het CBS. Voor de prognoses met betrekking tot de instroom uit het niet-reguliere onderwijs voor WO accountancy is gebruik gemaakt van gegevens uit de *Jaarverslagen Examenbureau Registeraccountants* van het Nivra over het aantal inschrijvingen in het accountantsregister. Deze gegevens waren beschikbaar voor de periode '91/'92 tot en met '96/'97. Op basis van een trendmodel is een prognose gemaakt van de arbeidsmarktinstream tot 2002.

Indicator toekomstige knelpunten in de personeelsvoorziening per opleiding

Om een beeld te krijgen van de knelpunten in de personeelsvoorziening per opleidingstype worden vraag- en aanbodprognoses aan elkaar gerelateerd (zie ook Borghans e.a. 1995). Doel van dit rapport is echter om ook een indicatie te krijgen van de knelpunten bij de verschillende afzonderlijke opleidingen die tot een opleidingstype worden gerekend. Een probleem hierbij is echter dat opleidingen die tot eenzelfde opleidingstype worden gerekend zich op een zelfde deelmarkt richten. Werkgevers in deze deelmarkt zullen in meer of mindere mate substitueren tussen opleidingen. Dit betekent dat knelpunten bij de ene opleiding gevolgen hebben voor de andere opleiding. Om toch een beeld te krijgen van de knelpunten per opleiding zijn veronderstellingen gemaakt over de voorkeuren van werkgevers in bepaalde beroepsgroepen. Stel dat binnen opleidingstype l twee opleidingen kunnen worden onderscheiden, opleiding i en j . De totale vraag voor opleidingstype l is gegeven maar werkgevers kunnen een voorkeur hebben voor één van beide opleidingen. Er is dan verondersteld dat als werkgevers een voorkeur hebben voor opleiding i ze pas afgestudeerden van opleiding j gaan rekruteren wanneer ze er niet in slagen voldoende afgestudeerden met opleiding i te aan te trekken. Bij sommige beroepsgroepen is het echter moeilijk om aan te geven waar de voorkeuren van werkgevers zullen liggen, in dat geval is verondersteld dat werkgevers indifferent zijn tussen opleidingen binnen een opleidingstype. De totale vraag (uitbreidingsvraag + vervangingsvraag + passieve substitutievraag (zie ook Borghans e.a. 1995)) voor opleiding i binnen het opleidingstype l wordt dan gegeven door:

$$(1) x_i = y_{ik} + \alpha_i y_{lm} + \max\{y_{ln} - instroom_j, 0\}$$

Waar: y_{ik}	de verwachte vraag voor opleidingstype l vanuit beroepsgroepen k waarbij werkgevers een voorkeur hebben voor opleiding i .
y_{lm}	de verwachte vraag voor opleidingstype l vanuit beroepsgroepen m waarbij werkgevers indifferent zijn tussen de verschillende opleidingen binnen opleidingstype l .
α_i	het verwachte aandeel van opleiding i binnen de totale werkgelegenheid voor opleidingstype l .
y_{ln}	de verwachte vraag voor opleidingstype l vanuit beroepsgroepen n waarbij werkgevers een voorkeur hebben voor opleiding j binnen opleidingstype l .
$instroom_j$	de verwachte arbeidsmarktinstroom vanuit opleiding j .

De verwachte vraag voor opleidingstype l vanuit een beroepsgroep bestaat uit de uitbreidingsvraag, de vervangingsvraag en de passieve substitutievraag. De uitbreidingsvraag- en substitutievraagprognoses voor een opleidingstype worden op het niveau van beroepsgroepen gemaakt. De vraag per opleidingstype kan dus

rechtstreeks worden toegerekend aan de verschillende beroepsgroepen. De vervangingsvraagprognoses per opleidingstypes worden niet op het niveau van beroepsgroep gemaakt. Daarom zijn de vervangingsvraagprognoses per opleidingstype eerst verbijzonderd naar beroepsgroep. Dit is gebeurd op basis van de vervangingsvraagprognoses per beroepsgroep.

De knelpunten per opleiding worden nu gegeven door:

$$(2) \text{ITKP}_i = \frac{100 + \%instroom_i + \%kortdurig\ werklozen97_i}{(100 + \%x_i)}$$

De stroomcijfers in vergelijking (2) zijn gepercenteerd op het totaal aantal werkenden met opleiding i in 1998. Er is overigens verondersteld dat het werkloosheidspercentage voor de opleiding gelijk is aan het percentage voor het opleidingstype als geheel omdat gedetailleerdere werkloosheidspercentages niet voldoende betrouwbaar zijn.

Naarmate de substitutiemogelijkheden tussen opleidingen binnen een opleidingstype groter zijn, dus naarmate er minder sprake is van voorkeuren, zal de indicator per opleiding dichter bij de indicator voor het gehele opleidingstype liggen.

Bijlage 3 Indicator voor knelpunten per regio

Om een beeld te krijgen van regionale verschillen met betrekking tot de knelpunten in de personeelsvoorziening voor opleidingen die voor de belastingdienst van belang zijn, zijn de landelijke vraag- en aanbodprognoses verbijzonderd naar regio. We onderscheiden de volgende regio's: de randstad (Noord- en Zuid-Holland en Utrecht), het noorden (Groningen, Friesland en Drenthe), het oosten (Overijssel, Gelderland en Flevoland) en het zuiden (Noord-Brabant, Limburg en Zeeland). De verbijzondering naar regio vindt plaats op het niveau van de ROA-opleidingstypen. Een verbijzondering op een lager aggregatieniveau is gegeven de beschikbare databronnen niet goed mogelijk.

Vraagprognoses

De uitbreidingsvraag en vervangingsvraag per opleidingstype per regio zijn bepaald volgens een vaste coëfficiëntenmethode. Bij het bepalen van de uitbreidingsvraag per opleidingstype betekent dit dat de werkgelegenheidsverdeling over regio's per beroepsgroep constant wordt verondersteld:

$$(1) UV_{ir} = \sum_j \alpha_{jr} UV_{ij}$$

waar: UV_{ir} de uitbreidingsvraag voor opleidingstype i in regio r 1998-2002
 α_{jr} het aandeel van regio r in de totale werkgelegenheid in beroepsgroep j in 1997
 UV_{ij} de uitbreidingsvraag voor opleidingstype i vanuit beroep j 1998-2002

Regionale verschillen in groei komen dus alleen voort uit vraagverschuivingen tussen opleidingen vanuit de diverse beroepsgroepen. Voor de onderscheiden economische, administratieve en juridische opleidingen is deze restrictie vrij plausibel

Bij het bepalen van de vervangingsvraag wordt verondersteld dat deze per opleidingstype in elke regio dezelfde trend volgt. Er wordt dus verondersteld dat factoren die van belang zijn voor de vervangingsvraag, zoals leeftijdsopbouw en participatiegraad, voor de onderscheiden opleidingen niet noemenswaardig tussen regio's verschillen.

$$(2) VV_{ir} = \beta_{ir} VV_i$$

waar: VV_{ir} vervangingsvraag voor opleidingstype i in regio r 1998-2002
 β_{ir} het aandeel van regio r in de totale werkgelegenheid van opleidingstype i in 1997
 VV_i totale vervangingsvraag voor opleidingstype i 1998-2002

Arbeidsmarktinstroomprognoses

Om de instroomprognoses naar regio te kunnen verbijzonderen, is gebruik gemaakt van verschillende databronnen. Voor de uitsplitsing van de instroom voor het opleidingstype *MBO/LLW administratie* naar regio zijn gegevens uit de Integrale Leerlingtelling (ILT) 1995/1996 en 1996/1997 van het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen gebruikt. Op basis van de gegevens over de aantallen geslaagden per school zijn de aandelen van de verschillende regio's bepaald in het totaal aantal geslaagden. Voor de onderscheiden opleidingstypen op HBO-niveau is op soortgelijke wijze gebruik gemaakt van data uit het Centraal Register Inschrijvingen Hoger Onderwijs (CRIHO) 1995/1996 en 1996/1997. De WO verdeelraming 1996 vormt de basis voor de verbijzondering van de instroomprognoses voor de opleidingstypen op WO-niveau. De WO verdeelraming geeft het aantal doctoraal geslaagden per instelling per opleidingsrichting per jaar. Daar de regionale aandelen vrij constant bleken over de verschillende jaren is voor de verbijzondering gebruik gemaakt van de gemiddelde regionale aandelen van de jaren '93/'94 en '94/'95. Voor alle opleidingstypen is dus verondersteld dat de regionale verdeling van de arbeidsmarktinstroom gelijk is aan de verdeling van de studenten over de regio's in het recente verleden.

Genoemde databronnen hebben allen betrekking op het reguliere onderwijs. Voor het niet-reguliere onderwijs is voor de meeste opleidingen geen data beschikbaar over de regionale verdeling van leerlingen. In dat geval is verondersteld dat de regionale verdelingen van de arbeidsmarktinstroom vanuit niet-reguliere opleidingen gelijk is aan de verdeling van de arbeidsmarktinstroom vanuit het regulier onderwijs. Voor de arbeidsmarktinstroomprognoses vanuit het Nivra-onderwijs is gebruik gemaakt van gegevens over het aantal inschrijvingen in het accountantsregister, waarbij bekend was aan welke instelling de accountantsopleiding is gevolgd.

Confrontatie van vraag- en aanbod

Niet alle schoolverlaters zullen zich alleen aanbieden in de regio waar ze de opleiding hebben gevolgd. Een deel van de arbeidsmarktinstroom zal uitwijken naar andere regio's. De reden hiervoor kan zijn dat banen buiten de eigen regio aantrekkelijker zijn. Daarnaast is het ook mogelijk dat er sprake is van regionale voorkeuren. Veel mensen moeten voor hun opleiding al naar een ander deel van het land verhuizen, mogelijk willen ze na het voltooien van de opleiding weer terug naar het eigen landsdeel. Ten slotte zijn in een klein land als Nederland de regionale arbeidsmarkten niet zo strikt af te bakenen omdat de forensstromen tussen regio's ook aanzienlijk kunnen zijn.

Aan de hand van schoolverlatersenquêtes uit 1996 en 1997 kan vastgesteld worden hoe groot de stromen tussen de verschillende regio's ongeveer zijn (zie tabel 4.8). Wel geldt dat deze stromen gedeeltelijk een gevolg zijn van de regionale arbeids-

marktverschillen in de betreffende jaren. Het is echter niet goed mogelijk om hiervoor te corrigeren omdat niet duidelijk is hoe sterk op arbeidsmarktverschillen wordt gereageerd en hoe groot de regionale verschillen in de betreffende jaren waren. Overigens lijkt de regionale mobiliteit van schoolverlaters niet zo sterk van jaar tot jaar te fluctueren. Dit kan er op wijzen dat regionale arbeidsmarktverschillen niet zo een sterke rol spelen of dat de regionale verschillen de laatste jaren vrij constant zijn gebleven. Op basis van de geobserveerde stromen in 1996 en 1997 per opleiding kan de toekomstige mobiliteit van de arbeidsmarktinstroom worden voorspeld. Hierbij is overigens, vanwege de beperktheid van de data, alleen een onderscheid gemaakt tussen de randstad en de overige regio's. Een indicator voor de toekomstige knelpunten per opleiding en regio (ITKR) waarbij rekening wordt gehouden met deze netto stromen wordt gegeven door:

$$(3) \text{ITKR}_{ir} = \left(\frac{100 + \%(\text{instroom}_{ir} + \text{mobiliteit}_{ir})}{100 + \%UV_{ir} + \%VV_{ir}} \right) * \left(\frac{100 + \%UV_i + \%VV_i}{100 + \%instroom_i} \right)$$

De indicator vergelijkt de verhouding tussen vraag- en aanbod per regio voor de opleiding met de verhouding voor deze opleiding voor geheel Nederland. De stroomcijfers met betrekking tot opleiding en regio zijn uitgedrukt als percentage van het aantal werkenden met opleiding i in regio r in 1997 en de stroomcijfers met betrekking tot het totaal per opleiding als percentage van het totaal aantal werkenden in 1997. Als de indicator een waarde groter dan 1 heeft dan zijn voor de betreffende opleiding de regionale knelpunten kleiner dan de landelijke knelpunten en bij een waarde kleiner dan 1 zijn de regionale knelpunten groter.

Bij deze indicator voor regionale knelpunten wordt overigens geen rekening gehouden met substitutievraag tussen opleidingen en met kortdurige werkloosheid per regio. Verwacht mag worden dat de regionale verschillen in substitutievraag en kortdurige werkloosheid niet zo groot zijn, dat ze een wezenlijke invloed op de resultaten hebben.

